Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1985

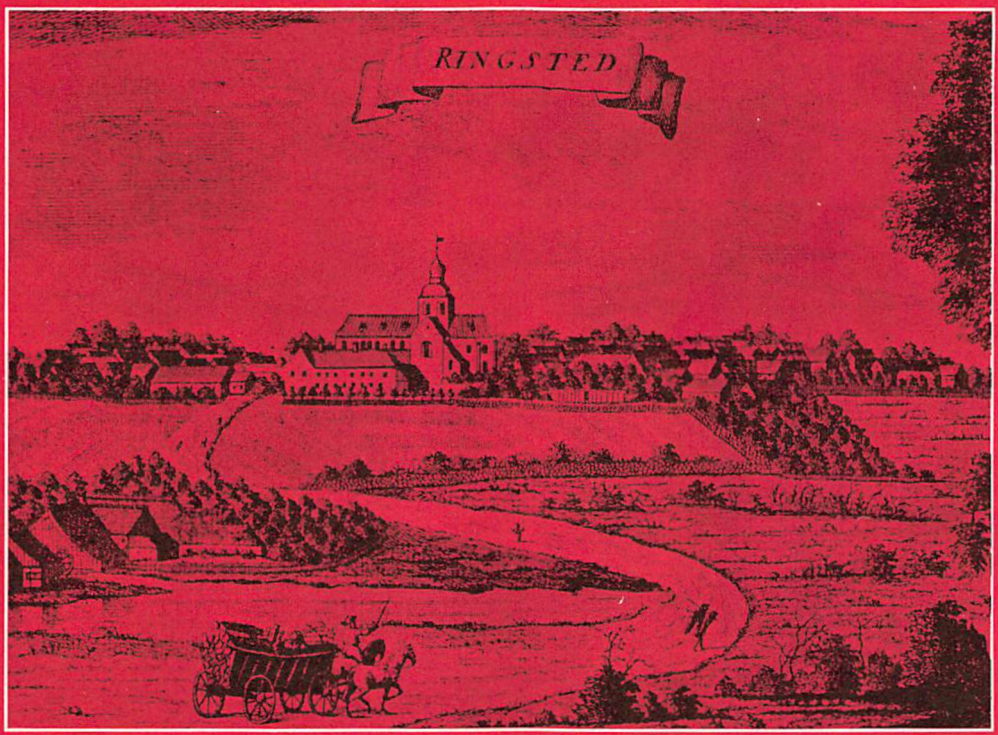

Sct. Bendts kirke, set fra sv. Have Mølle og Munkehave i forgrunden.
Efter E. Pontoppidan: Danske Atlas. 1763.

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1985

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 72

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1985

Bestyrelsen:

Skolebestyrer Mogens Haar, Dyrhaugesvej 11, Korsør.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer og sekretær.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Bibliotekar Villy Bundgaard Knudsen, Poppelvej 6a, Haslev.
Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostervænget 8, Ringsted.
Borgmester Johs. Lyshjelm, Stigsnæs, Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør, næstformand.
Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlundvej 8, Slagelse.
Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg.
Museumsinspektør Helge Torm, Vedelsgade 1, Sorø.

Revisorer:

Revisor Lars Hansen, Flakkebjerg, og
overlærer Bent Heegaard Petersen, Sørbymagle.

Årbogens redaktion:

Bibliotekar Villy Bundgaard Knudsen, lærer Ole G. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør. Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1986, men helst i god tid inden. I tilfælde af rigeligt stof må de sidst indkomne manuskripter udskydes til det følgende år.

Foreningens ekspedition:

Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse.
Tlf. (03) 52 27 38.

MALCHOW BOGTRYK/OFFSET . RINGSTED

Indhold

På flugt fra Gestapo i Haslev i april 1945 7
Af *Ole Pagh Petersen*, Lyngby-Tårbæk

Syge- og hjælpeforeningen for Vallensved sogn 12
Af *Erling Petersen*, Fuglebjerg

Ordenshåndhævere i landsogne 22
Af *Ejvind Friis Jensen*, Kvislemark

Husmand, landsbyspillemand Peter Larsen og hustru Anna 36
Af *Frede Henriksen*, Slagelse

Gimlinge kirkegods 42
Af *Ole G. Nielsen*, Lundforlund

Middelalderteglværker i Ringsted kommune 47
Af *Frede Andersen*, Slagelse

De kirkelige forhold i Stenmagle sogn 54
Af *Holger Jørgensen*, Stenmagle

Litteratur om Sorø amt 1984 67
Ved *A. Strange Nielsen*, Næstved

Historisk Samfund for Sorø Amt 1984 71
Ved formanden

Driftsregnskab fra 1/10 1983 til 30/9 1984 72
Ved kassereren

Nye medlemmer pr. 15/4 1985 73

Sognerepræsentanter 74

Ældre årbøger 75

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt 76

Museumsberetninger 77

Lokalhistoriske arkiver tilknyttet det gamle Sorø amt 79

På flugt fra Gestapo i Haslev i april 1945

Af Ole Pagh Petersen

Et par år efter Danmarks befrielse bad skoleinspektør J. Heltoft mig om hjælp med en beskrivelse af modstandsbevægelsens arbejde i Haslev og omegn i forbindelse med det lokalhistoriske arbejde, han var i gang med. - Men da jeg ikke mente, jeg havde den fornødne viden om planlægning og opbygning udfra et overordnet synspunkt, blev resultatet, at jeg kunne give en øjenvidneberetning, således som jeg selv sammen med et par kammerater oplevede det i et skæbnesvangert møde i Haslev med Gestapo og deres danske håndlangere.

Endvidere interesserede det Heltoft at vide noget om de motiver, der drev unge mennesker ud i en ret håbløs kamp imod en overvældende og hensynsløs krigsmagt, når vi besluttede at gå på tværs af kongens og regeringens råd om at udvise ro og besindighed. - Og denne beslutning om en aktiv indsats medførte jo også, at man brød med internationale regler for krigsførelse, hvad den ældre generation ofte fandt betænkeligt, og det kunne derfor komme til brud med den nærmeste familie. - Så valget var ikke let. -

Men to begivenheder under besættelsen ændrede mange danskeres holdning radikalt. Den ene var regeringens afgang den 29. august 1943 og hermed det endelige brud med neutralitets- og samarbejdspolitikken, og den anden, som for mig selv udløste beslutningen om en aktiv indsats, var tyskernes forsøg på at arrestere de danske jøder.

I september 1943 var jeg kommet til København for at studere biologi, netop i de dage hvor tyske tanks og panserbiler raslede gennem Københavns gader, og hvor nætterne genlød af skud og drøn fra sabotageeksplosioner rundt om i byen. - En urolig tid og en urolig ungdom, og da jeg i slutningen af oktober blev optaget i en sabotagegruppe i »BOPA«, tog studierne ofte en noget anden retning, end jeg fra begyndelsen havde regnet med. -

Efterhånden som sabotagen tog til, øgedes også tyskernes indsats, og i løbet af 1944 mistede mange af mine kammerater livet enten i direkte aktioner eller ved henrettelser, således at der ved krigens slutning var dræbt 48 af de 180 mand, som organisationen oprindeligt bestod af. - Den største aktion, jeg deltog i, var sabotagen mod fabrikken »Globus« på Roskildevej, som fremstillede bombesigter til tyske flyvemaskiner. Aktionen fandt sted ved højlys dag den 6. juni 1944, samme dag som de allie-

rede gik i land i Nordfrankrig. Det lykkedes her ca. 100 mand i et overraskelsesangreb at nedkæmpe vagterne, og det var ejendommeligt at høre kaptajn Sommers veltrænede frontsoldater bede om nåde efter en 25 minutter lang ildkamp.

Kort tid efter måtte jeg forlade byen og tog ophold hos proprietær Sonne Andersen ved Dalby. - Nu var der allerede i efteråret 1944 i Haslev oprettet militærgrupper, og en del nedkastede våben var kommet til byen, og sammen med Sonne Andersen og andre ligesindede besluttede vi at oprette vore egne grupper i området omkring Haslev. Vore nærmeste medarbejdere var boghandler Otto Rønne fra Haslev, der en tid havde arbejdet sammen med Knud Møller (død i koncentrationslejren ved Husum i Sydslesvig) i en efterretnings- og spionageorganisation (SOE), samt Åge Hansen eller Jess, som han blev kaldt i København, hvor han var tilknyttet sabotageorganisationen »Holger Danske«. Endvidere var der et par af Bregentveds forpagtere samt forskellige folk fra Dalby. De fleste af os var således vant til illegalt arbejde, og i begyndelsen foretrak vi at være så få som muligt. -

Vores første opgave var at samle våben og sprængstof og at få tilladelse til at sprænge jernbanen samt ødelægge transporter ved passende lejligheder. - Den første sending våben fik vi ved et tilfælde, idet vi fik nys om, at der i Broksø mose lå en uafhentet container indeholdende 15 små halvautomatiske USA-karabiner med tilhørende ammunition. Desuden »rekvirerede« vi nu og da pistoler fra tyskerne dels ved simpelthen at holde dem op, dels ved at snuppe dem fra garderober eller tog, når vi var på »forretningsrejser«.

Et par gange forsøgte vi at hente sprængstof i form af aerolitpatroner i Faxe kalkbrud, men da det mislykkedes begge gange, fik jeg fra »BOPA« en hel kuffert med sprængstof, samt alt hvad dertil hører for et par USA-rifler og nogle håndgranater.

Efterhånden som muligheden for en invasion i Danmark voksede, blev det stadig mere klart, at vores opgaver ville blive større, og organisationerne var nødt til at udvide og danne større enheder under fælles ledelse. De folk, der nu blev tilsluttet, skulle uddannes i våbenbrug, men iøvrigt passe deres daglige arbejde, indtil anden ordre blev givet, og disse folk tilhørte militærgrupperne eller ventegrupperne, som de også kaldtes. - I vort foretagende, som vi kaldte Dalbygruppen, valgtes forpagter Lacoppidan, Sophiendal, som den militære leder og arkitekt Lars Halleløv, Haslev, som den civile, dvs. at alle forhandlinger med amtsledelsen eller andre organisationer gik gennem dem.

Umiddelbart syntes vores arbejde ude på landet ikke så farligt som i København, og dog skulle også vi en dag rammes af Gestapo, og det netop på et tidspunkt, hvor vi skulle overtage en del af våbennedkastningerne for Stevns-folkene, idet tyskernes razziaer i Store Heddinge og omegn for en tid lammede arbejdet her.

Den 6. april om aftenen sidder vi nogle kammerater hos boghandler Rønne og snakker sammen over en kop kaffe om et par biler, vi skal have gjort i stand til en forestående transport. Vores mekaniker og fagmand på det område er maskinsmed Rudolf Martinsen fra Dalby, og vi drøfter blandt andet muligheden af en eventuel razzia i lejligheden, idet den kendte stikker Ib Birkedal-Hansen sammen med

Tre medlemmer af Dalby-gruppen fotograferet den 5. maj 1945.
Fra højre: Ole Pagh Petersen, Otto Rønne («Tot») og Aage Hansen («Jess»).

»Røde Marianne« (senere skudt i Frederikssund) tidligere på foråret havde aflagt forretningen et besøg.

Ved ellevetiden beslutter vi at bryde op. Jess bliver i lejligheden. Rudolf og jeg går ned i baggården for at hente vore cykler. Otto Rønne låser imens gadedøren op og går ud på gaden.

I samme nu glider en vogn med stærke projektører ind ved fortovet. Otto springer over gaden og ind i en port. I et nu er gaden spærret af, og Rudolf og jeg trækker intetanende vore cykler ud på gaden lige i favnen på Gestapo. - Uden mange ord bliver vi med maskinpistoler i ryggen gennet op i lejligheden, hvor et krydsforhør straks begynder. - Jess, der lukker op i den tro, at det er en af os, der er kommet tilbage for at hente et eller andet, ser ret overrasket ud, da han får øje på de grønne uniformer. - Jeg får netop hvisket til Rudolf, at han blot skal sige, at jeg fik ham med til Haslev for at se på en bil, da en af tyskerne med en triumferende mine haler en amerikansk riffel frem bag en stol, en anden finder en engelsk tromlerevolver og en tredie råber op, da han opdager, at den tilsyneladende uskyldige radio viser sig at være en sende-modtager-station. - Og nu bliver forhøret straks af en mere grov karakter. En lille sorthåret tysker farer løs på mig og bearbejder min hage og mund med de bare næver, mens spørgsmålene hagler ned. Hvor er dine kammerater, hvor er jeres våben gemt, los, los, sage die Wahrheit. - Mærkeligt nok føltes slagene ikke ret meget, men jeg går

alligevel omkuld og er bevidstløs et øjeblik. Jeg bliver trukket op ved håret og ser, at de andre får samme behandling. Jess ligger på gulvet, mens en gestapomand rasende sparker ham i ryggen og siden.

Jeg undrer mig over, at vi overhovedet kan tage det så roligt og svare dem i en næsten dagligdags tone. Men måske er det, fordi man ofte oplever forventningen om et eller andet mere intenst end selve øjeblikket. Jeg synes, det er som at se ind på en scene, hvor jeg kun skal medvirke et øjeblik og selv kan bestemme, når jeg vil ud igen. - Vi bliver bundet med en overskåren telefonledning og kørt op på den gamle højskole, der er indrettet til SS-kaserne, og forhørene fortsættes.

Jeg fastholder min påstand om, at jeg intet ved og bruger iøvrigt et kneb, idet jeg foregiver at være meget antikommunistisk og bemærker, at jeg troede, det kun var russerne, der ville nedlade sig til at bruge tortur. - Forhøret bliver foreløbig indstillet, og jeg føres tilbage til spisesalen i kælderen, hvor de øvrige arrestanter opholder sig. Jess ligger på en bænk tilsyneladende bevidstløs, og nu er det åbenbart Rudolf, der står for tur.

Jeg spekulerer stadigvæk på flugtforsøg, og det lykkes mig pludselig at få hænderne fri. Jeg beholder dem imidlertid på ryggen og venter på, at en chance skal vise sig.

Ved halv-to-tiden kommer gestapofolkene tilbage, og af deres samtale kan jeg forstå, at vi først skal til Rødvig og senere med en større transport til København. - Jeg hører endvidere, at en gestapomand fortæller en SS-vagt, at vi er storforbrydere og terrorister og at vi sikkert vil blive dømt til døden. -

Vi tre kammerater bliver nu ført ud i bilen og desuden direktør Ørum fra SEAS med hænderne frie; tilsyneladende har han ikke været i voldsomt forhør. - Hvis det ikke var, fordi hele situationen var ret alvorlig for os, kunne man godt have lyst til at le, da hipomanden Symbel ved siden af chaufføren begynder at fløjte: »Wir fahren gegen Engeland«. - Da vi har kørt en halv snes kilometer, lister jeg venstre hånd bag om Ørums ryg og får med noget besvær løst Rudolf. Da jeg er færdig, hvisker jeg til Ørum: »Om lidt går vi på dem«. Ørum svarer ikke, hvad der heller ikke er nødvendigt, da jeg går ud fra, at hans sager muligvis står lige så dårligt som vores, og at han derfor også har samme interesse i et flugtforsøg. - Jess, der blev båret ud i bilen og stadig spiller halvt bevidstløs, har hænderne frie, og jeg gør ham blot ved et kneb i armen opmærksom på, at jeg er løs, og han nikker forstående.

Sagen er nu klar. Vi er tre mand om at afvæbne tyskeren, der sidder på klapsædet i venstre side med maskinpistolen på skødet, mens den fjerde af os skal lægge en arm om Symbels hals.

Chaufføren vil i de første sekunder have nok med at passe sit rat. - Imidlertid siger tyskeren Käsemodel pludseligt: »Halt! Die Häftlinge sprechen miteinander«, og da vognen standser, bytter han plads med Ørum. Men næppe er vognen kommet i gang igen, før han råber til Rudolf: »Sind Sie los?« og i det samme slår jeg en knytnæve i tindingen på ham og griber efter hans maskinpistol. Jess forsøger at holde Symbel, men er for svag efter forhøret. - Han får sparket døren op og vælter sig ned i

grøften. Men endnu inden han er helt ude af bilen, snurrer Symbel rundt på førersædet og skyder efter ham, mens jeg i det samme får maskinpistolen vristet fra tyskeren og smækker den i hovedet på Symbel. - Desværre er der ikke tid til ladegreb og afsikring, og idet jeg springer ud, hænger maskinpistolens rem fast i klapsædet, og den glider ud af hænderne på mig, - ellers var spillet måske vendt endnu en gang. - Jeg hører kuglerne fløjte og mærker pludselig, at jeg er ramt.

Det mærkes kun som et stik, men jeg bliver tung i kroppen og falder forover og opdager, at jeg befinder mig i et vandhul umiddelbart i nærheden af Faxe kalkbrud. - Jeg arbejder mig videre på hænder og knæ, kommer igen på højkant og hører en række skud ovre fra bilen.

Jeg aner intet om de andres skæbne, - måske er de alle i sikkerhed, og dog tænker jeg ved de sidste skud, at det muligvis var en såret, de gjorde det af med.

På en tilfældig gård lånte jeg en cykel og kørte ad omveje til Andersen på Snedkærgård. - Få dage efter meldte jeg mig til min gamle afdeling i »BOPA«, men efter en uges forløb var jeg atter indlemmet i Dalbygruppen, hvor jeg trods alt havde størst pligt til at være.

Først nogle dage efter den ulyksalige biltur erfarede jeg sandheden om Rudolf Martinsens og Ørums skæbne.

Endnu engang var et par gode danske mænd dræbt på lovløs vis og endnu en skændselsgerning føjet til Gestapos synderegister.

Vores næste aktion bestod i, at vi en halv snes dage efter denne hændelse sprængte jernbanen ved Stoksbjerg mellem Bråby og Holme-Olstrup.

– – –

Forfatteren af denne øjenvidneskildring fra besættelsens sidste måned, kommunelærer Ole Pagh Petersen, Lyngby-Tårbæk, er født i Haslev 1923 som søn af højskoleforstander E. Pagh Petersen, Haslev Udvidede Højskole. Han blev student i 1943 og kom ret tidligt med i det illegale arbejde, først i København i sabotagegruppen BOPA, senere i en lokal »ventegruppe«: Dalbygruppen, der rekruteredes af folk fra Dalby- og Haslev-egnen. Ventegrupperne skulle være klar til at modtage nedkastede våben og ammunition. *J.A.N.*

Syge- og Hjælpeforeningen for Vallensved Sogn

Af Erling Petersen

Oprindelsen til ordet sygekassevæsen går langt tilbage i tiden, for så vidt som den findes i middelalderens gilder og håndværkerlav, der i et vist omfang hjalp deres medlemmer i sygdomstilfælde. Da lavene ved næringsloven af 1857 blev ophævet, faldt denne hjælp bort, men i stedet opstod der en frivillig sygekassebevægelse, som i 1890 var vokset til hen ved 1000 sygekasser med ialt 120.000 medlemmer.

Også i Vallensved sogn fik denne bevægelse fodfæste, og det skete på et ret tidligt tidspunkt, allerede i 1860'erne, men det var dog først i 1871, at planerne om en syge- og hjælpeforening i sognet blev ført ud i livet. Om baggrunden for at stifte en sådan forening skrives der således i den ældste sygekasseprotokol:

> »Tanken om at danne en syge- og hjælpeforening, enten som sådan eller i en noget afændret form, har tidligere for nogle år siden ytret sig i Vallensved sogn. Da tanken imidlertid ikke dengang som nu havde sin bestemte udformning i tidsbegivenhederne, mødte den kun liden interesse og tarvelig tilslutning og gav derfor intet praktisk resultat. — I året 1871 derimod blev arbejderspørgsmålet rejst her i Danmark, foranlediget ved socialistiske agitationer, og lidt efter lidt blev spørgsmålet så brændende, at det blev almindeligt indset, at noget måtte der gøres for arbejderklassen. Også i Vallensved sogn blev sagen drøftet af mænd, der var nidkære for den, og da man kunne antage, at interessen for sagen var bleven vakt, udgik der efter fleres opfordring en indbydelse fra hr. pastor Buchholtz i Vallensved og sognefoged, gmd. Jens Petersen i Lund om at samles i Vallensved skole den 20. november 1871 for om muligt at danne en forening med det formål at virke hen til arbejderklassens kårs forbedring«.

Mødet blev afholdt som planlagt, og som det var forventet, blev det talrigt besøgt både af arbejdsgivere og arbejdere. Det fremgik straks af stemningen, at noget måtte der gøres, og en række af sognets folk talte varmt og kraftigt for sagen. Som grundlag for forhandlingerne havde man fået fat i en lov for Marvede-Hyllinge sognes hjælpeforening, men navnlig de tilstedeværende husmænd og indsiddere fandt, at den ikke kunne anvendes, men gjorde med megen styrke gældende, at foreningen først og fremmest måtte være beregnet på at skaffe lægehjælp og medicin til de uformuende i

sygdomstilfælde og ikke, som tilfældet var i nabosognenes forening, der kun tilsigtede at yde støtte i trængende omstændigheder.

Denne meningsforskel mellem indbyderne og »arbejderklassen« fremkaldte en livlig drøftelse, der endte med en afstemning, som fik det udfald, at foreningen skulle *være og kaldes* en syge- og hjælpeforening for Vallensved sogn, og derefter blev en lov, man havde lånt hos en anden sygeforening, lagt til grund for udarbejdelsen af love for foreningen. Hver paragraf blev nøje gennemgået, og flere blev ændret betydeligt, så de fik en form, som forsamlingen kunne godkende.

Ved indtegningen af medlemmer, som fandt sted straks efter, at lovene var vedtaget, blev der indskrevet 46 ordentlige medlemmer og 25 overordentlige medlemmer, men dette antal blev hurtigt forøget, således at foreningen ved udgangen af året 1871 talte 72 ordentlige og 46 overordentlige medlemmer, de sidste med et tilskud til foreningen på 83 rdl. 3 sk.

Det var i foreningens love blevet bestemt, at antallet af bestyrelsesmedlemmer skulle være fem eller syv, heraf 2 overordentlige medlemmer, men i første omgang blev der kun valgt en bestyrelse på fem medlemmer, tre ordentlige og to overordentlige. Til den første gruppe valgtes husmand Hans Hansen i Stubberup, væver Peder Pedersen fra Øllerup og husmand Henrik Jørgensen i Kyse. Som overordentlige medlemmer af bestyrelsen blev foreslået de to initiativtagere, sognefoged Jens Petersen i Lund, der var gårdmand, og pastor Buchholtz. Sognefogeden, der nød megen anseelse i sognet, blev valgt, mens sognepræsten frabad sig valg og i stedet foreslog skolelærer Hans Poulsen i Kyse, der da også blev valgt. Det blev så pålagt denne bestyrelse at give de vedtagne love den endelige form og lade dem trykke, tinge med en læge og en apoteker og iøvrigt bestyre foreningens midler efter bedste skøn. Senere på året blev det på et møde i Saltøby skole vedtaget at vælge yderligere to bestyrelsesmedlemmer, nemlig indsidder Peder Pedersen i Vallensved og smed Hans Larsen i Saltøby, og det ser ud til, at der fra alle sider blev arbejdet ivrigt for sagen og ikke mindst fra de overordentlige medlemmers side. Det fremgår med megen tydelighed af protokollen, hvor følgende ses indført umiddelbart efter det stiftende møde:

> »Det fortjener forøvrigt at bemærkes, at sognets gårdmænd og mere bemidlede beboere så vel ved dette møde, som ovenfor er omtalt, som senere under foreningens første organisation viste den største redebonhed og den velvilligste imødekommenhed mod sognets fattige beboere.«

Betingelserne for at blive medlem af syge- og hjælpeforeningen var meget enkle: Enhver husmand med indtil én tønde hartkorn samt alle håndværkere, indsiddere og tjenestetyende kunne, såfremt de da ikke led af uhelbredelige sygdomme, blive optaget som ordentlige medlemmer, mens enhver, som ikke var ordentligt medlem af foreningen, men ydede et årligt bidrag til den, blev betragtet som overordentlige medlemmer.

Medlemsbidraget, som alle ordentlige medlemmer skulle betale til foreningen, androg 4 skilling ugentlig og blev senere efter møntreformen 1873 ansat til 40 øre.

Conrad Gottfred Buchholtz, sognepræst i Vallensved 1842–74.

Sognefoged «Store Jens» Pedersen i Lund, Vallensved sogn.

Det skulle betales månedsvis forud til et af bestyrelsens medlemmer, idet kvartalets to første måneder blev regnet til fire uger og den tredie til fem uger, men hvis et medlem i otte uger havde undladt at betale sit bidrag og ikke efter fornøden påmindelse havde bragt sin restance ud af verden inden kvartalets udløb, ja, så var han færdig med at være medlem, og et medlem, der stod i restance, kunne naturligvis ikke nyde godt af foreningens midler. Den, der ved et uordentligt levned, enten ved slagsmål eller drukkenskab og lignende, selv havde pådraget sig sygdom, kunne heller ikke erholde hjælp fra foreningen.

Som det var fastsat i vedtægternes paragraf 25, begyndte foreningen sin virksomhed fra 1. januar 1872. Skolelærer Poulsen i Kyse, der var blevet valgt til formand, henvendte sig til lægerne Nielsen og Schiønning i Fuglebjerg og hos Castenskjold og Hansen i Næstved for at få oplysning om de vilkår, som de eventuelt ville være foreningens læger på, og det viste sig da, at doktor Nielsen i Fuglebjerg var den, der fremkom med de moderateste betingelser, nemlig 1 rdl. for hver tur, han blev befordret til sognet, 3 mk. for sygebesøg undervejs på turen, 2 mk. for at skrive en recept på sin bopæl samt 3 rdl. for vanskeligere kirurgiske indgreb, hvortil kom, at han kun fordrede afregning én gang om året. Lærer Poulsen havde ligeledes forhørt sig hos egnens to apotekere, og bestyrelsen valgte apotekeren i Fuglebjerg, der lovede at yde 15% rabat på den medicin, han udleverede, med halvårlig afregning. Disse aftaler blev godkendt på en generalforsamling i Saltøby skole kort før jul i 1871, og ved samme lejlig-

hed vedtog man at flytte den ordinære årlige generalforsamling fra maj til februar. Desuden valgte man to revisorer, pastor Buchholtz og husmand Jens Jensen i Kyse.

Ved bestyrelsens første møde den 7. januar 1872 blev det oplyst, at samtlige gårdmænd i sognet havde givet tilsagn om at ville besørge sygeforeningens kørsel uden vederlag, og det blev samme dag bestemt, at bestyrelsens møder for fremtiden skulle holdes den anden søndag i hver måned, og ved den lejlighed skulle de indkomne månedsbidrag afleveres til formanden.

I de første år havde foreningen ikke mange penge at slå til side med, så den var meget afhængig af tilskud og gaver udefra. Ved mødet den 11. februar kunne lærer Poulsen oplyse, at han efter ansøgning havde modtaget en gave på 12 rdl. fra godsejer Neergaard på Gunderslevholm, og da bestyrelsen atter var samlet den 10. marts, blev det meddelt, at baron Scheel-Plessen til Saltø gods også havde skænket foreningen 12 rdl.

De første understøttelser til foreningens medlemmer blev bevilget på bestyrelsesmødet den 14. april 1872. Indsidder Peder Pedersen i Vallensved, der selv sad i bestyrelsen, fik 2 rdl. i understøttelse, mens hjulmand Frederik Jørgensen og snedker Anders Jensen, begge fra Kyse, hver fik 1 rdl. Formanden meddelte derefter, at han siden sidste møde havde anmodet apoteket om at skaffe et brokbind til skræder Hans Petersen i Vallensved, men gjorde samtidig opmærksom på, at foreningen havde vedtaget kun at bevilge 3 rdl. til brokbind, svarende til, hvad der blev ydet til kirurgiske operationer.

Ved de næstfølgende syv bestyrelsesmøder var der intet at forhandle om, så man kunne nøjes med at afregne med formanden om de månedlige medlemsbidrag. Til gengæld måtte bestyrelsen møde til et ekstra møde den 29. december 1872, og ved den lejlighed meddelte formanden, at doktor Nielsen havde givet ham underretning om, at han på grund af bortrejse ikke længere kunne være foreningens læge, men måtte fratræde fra 1. januar 1873. Lærer Poulsen havde så henvendt sig til doktor Schiønning i Fuglebjerg, og han havde erklæret sig villig til at overtage den bortrejsendes funktioner på de vilkår, at han skulle have 1 rdl. 2 mk. for hver rejse, 3 mk. for sygebesøg, når han alligevel var i sognet, 3 mk. for tandudtrækning og mindre operationer, 2 mk. for konsultationer i lægens hjem eller på turen, 3 rdl. for barselsforretninger og større operationer samt 3 rdl. for rejser om natten (mellem 9 aften og 6 morgen).

Det blev så overladt til formanden at slutte akkord med doktor Schiønning på de nævnte vilkår. Det blev dog kun for en kort bemærkning, for da der den 2. marts 1873 blev holdt generalforsamling i Kyse skole, vedtog man med stor stemmeflerhed at vælge doktor Ørum, der fra den 24. marts skulle afløse doktor Nielsen, og som i en skrivelse havde stillet de samme betingelser som denne, dog skulle man benytte doktor Schiønning, indtil doktor Ørum var ankommet. Også denne gang valgte man at bruge apoteket i Fuglebjerg, som havde tilbudt foreningen 25% rabat. De tilstedeværende bønder blev også spurgt om deres syn på denne sag, men de anbefalede enstemmigt at benytte apotek og læge i Fuglebjerg.

I løbet af året 1873 var der ikke større sager fremme på bestyrelsesmøderne, bortset fra mødet i september, hvor det blev formanden pålagt at ansøge de to tidligere nævnte godsejere om en gave til foreningen, der i den forløbne del af året havde haft væsentligt større udgifter end det foregående år. De store udgifter var stort set faldet på enkelte familier, og de i lovens § 17 bestemte 25 rdl., der var det største beløb, som årligt kunne tilfalde en enkelt familie, var endog langt overskredet for et bestemt medlems vedkommende, og under de omstændigheder havde bestyrelsen atter måttet anerkende den redebonhed, som sognets mere bemidlede beboere havde støttet foreningen med, ikke alene ved de talrige kørsler, men også derved, at de havde skænket foreningen en temmelig betydelig pengesum.

Ved de to første bestyrelsesmøder i 1874 foreslog sognefoged Jens Petersen, Lund, at bestyrelsen skulle andrage sognerådet om med amtsrådets tilladelse at tilstå foreningen et årligt tilskud på 100 rdl. af kommunens kasse. Ved en afstemning blev det vedtaget, at formanden i god tid inden den kommende generalforsamling skulle sende et andragende herom til sognerådets overvejelse. Sognerådet så imidlertid helst sagen klaret ved indsamling af frivillige bidrag og henstillede til foreningen, at den i første omgang gjorde et sådant forsøg. Skulle det så vise sig, at der alligevel var underbalance på regnskabet, var sognerådet villigt til at anmode amtsrådet om tilladelse til at understøtte foreningen.

Dette andragende blev forøvrigt det sidste, lærer Poulsen kom til at udforme som foreningens formand, - for ved generalforsamlingen den 1. marts 1874 nægtede såvel han som Jens Petersen i Lund samt to andre afgående bestyrelsesmedlemmer at tage mod genvalg. Formandsposten blev besat med gårdmand Jens Petersen i Vallensved, der også var ny i bestyrelsen. Lærer Poulsen slap dog ikke helt forbindelsen med syge- og hjælpeforeningen, for da pastor Buchholtz senere på året døde, blev Poulsen hans afløser som revisor.

Sidst på året 1874 meddelte doktor Ørum i Fuglebjerg, at han ikke længere kunne være foreningens læge, idet det var hans hensigt at rejse fra byen. Bestyrelsen så sig derfor nødsaget til at holde en ekstra generalforsamling i Vallensved skole 3. juledag 1874, og her enedes man om at vælge en af Næstveds læger, Lorentz Lorck, til foreningens læge. Han skulle have 2 kr. 25 øre for en rejse, 4 kr. for en tur om natten og 1 kr. for en recept eller et sygebesøg, når han alligevel var i sognet. Samtidig nødsagedes man til at vælge apoteker Hansen i Næstved, der senere tilstod foreningen samme rabat, som apoteket i Fuglebjerg havde ydet. Der blev dog ikke dermed ro om lægebetalingen, idet doktor Lorck allerede kort efter nytår krævede højere honorar for sin tjeneste. Han fik det så forhøjet med 25 øre til 2 kr. 50 øre, men det styrkede næppe foreningens økonomi, som også i årene derefter var vaklende, ja, på generalforsamlingen i Kyse skole den 20. februar 1876 blev det endda vedtaget, at samtlige ordentlige medlemmer på fuldt bidrag i årets løb ekstraordinært skulle indbetale én krone og medlemmer på halvt bidrag 50 øre. Det var dog kun tænkt som en engangsforeteelse.

I 1877 fremkom lærer Poulsen fra Kyse med et forslag om, at man skulle afholde

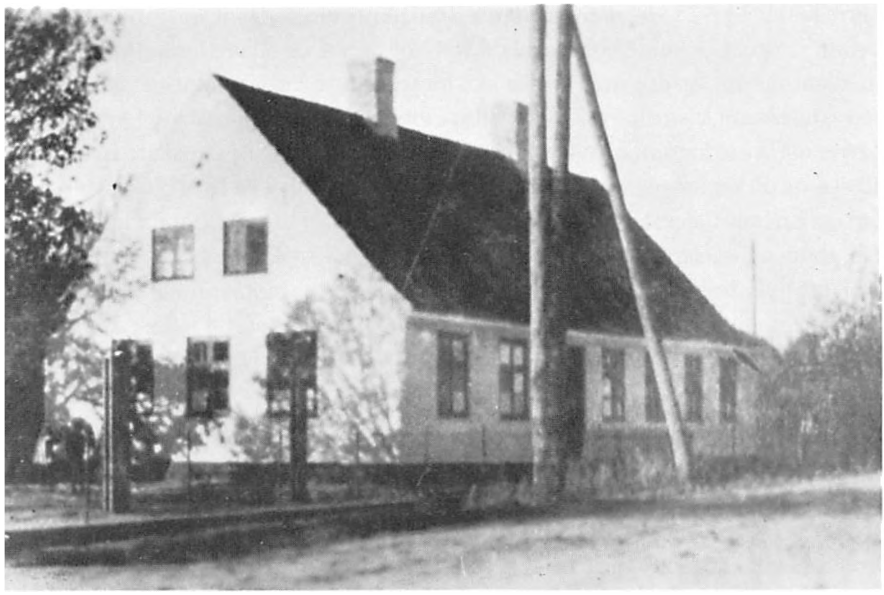

Kyse gl. skole, opført 1859, udvidet i 1922 med et klasseværelse og en lejlighed til folkeskolelærerinden.

:n bazar til fordel for foreningen for på den måde at undgå opkrævning af ekstra bi-
lrag. Dette forslag fik tilslutning fra alle sider, og det blev pålagt bestyrelsen at foran-
talte, at der blev afholdt en sådan bazar i løbet af foråret eller forsommeren 1877. Se-
ıere blev dog september foretrukket som et bedre tidspunkt for bazarens afholdelse,
ıg gårdmand Søren Andersen i Øllerup tilbød beredvilligt at stille gård og grund til
ådighed, når festen skulle finde sted.

Da det ville blive for stort et arbejde for bestyrelsen alene at arrangere bazaren,
ılev mange af sognets beboere valgt ind i festkomiteen, hvor der blev pålagt dem for-
kellige opgaver. Lærer Poulsen fra Kyse og gårdmand Mads Rasmussen skulle så-
edes rette henvendelse til herredsfogeden i Førslev, oplyse ham om afholdelse af ba-
:aren og forespørge, om man skulle have tilladelse dertil. Søren Andersen, der jo var
'ært for festen, skulle leje en karrusel hos Redøhl i Næstved og levere en keglebane
ıg desuden, sammen med to andre, leje to lukkede dansesaloner samt sørge for et
nusikkorps, som kunne levere musikken.

Lærer Juhl fra Saltøby fik til opgave at leje 200 kulørte lamper hos blikkenslager
Kristensen i Næstved, og han skulle desuden sammen med fire andre foretage det
ndkøb af drikkevarer, som behøvedes, samt drage omsorg for, at den købmand, de
ıandlede hos, også påtog sig at levere knive, gafler, glas og porcelæn. Møller Rasmus
Madsen lovede at levere alt det fornødne brød: rugbrød, hvedekager og konditorka-
;er, til dagens priser og tage tilbage, hvad der måtte blive levnet. Ingen kunne undslå
ig for at hjælpe til — heller ikke på selve dagen.

Alt dette blev bestemt på et komitémøde i Vallensved skole den 16. juli 1877, og ved
amme lejlighed blev også priserne fastsat. — Ved fællesspisningen skulle således en

herre betale 1 kr. 25 øre, mens en dame, som måtte formodes at spise mindre, skulle betale 75 øre. Det kolde bord kostede 1 kr. for herrer og 50 øre for damer. Komitémedlemmerne slap dog med at give 1 kr. for spisning hele dagen. Adgangen til bazaren skulle koste 35 øre for voksne og 20 øre for børn, mens det kostede 1 kr. 50 øre for herrer og 75 øre for damer at komme ind i dansesalonerne. En tur i karrusel kostede 10 øre, og på keglebanerne skulle man give 2 øre for et slag og 15 øre for hver mand i en pot. En halv bajer skulle koste 16 øre, en halv hvidtøl 10 øre. Limonade kostede 25 øre, soda- og seltservand 16 øre, med tilsætning (snaps) 25 øre. En kop kaffe eller te med brød skulle koste 20 øre, en kop chokolade 25 øre og et glas punch eller en knægt 20 øre. Knægtene skulle dog laves til, inden de blev serveret. En dansk snaps skulle koste 5 øre, en aquavit 10 øre, og endelig kan nævnes, at en portion smørrebrød (fire halve stykker) kostede 25 øre uden øl og snaps.

Ved et møde i Vallensved skole den 13. september vedtog man at afholde bazaren den 27. september og eventuelt fortsætte dagen efter, ifald det blev regnvejr. Fra herredsfoged Arnesen i Førslev havde man fået tilladelse til at holde tombola og roulet ved bazaren. Kød til fællesspisningen blev købt hos slagter Nielsen i Jenstrup, og Ole Eriksens kone i Ladby blev antaget som kogekone.

Det var åbenbart en god idé med den bazar, for af regnskabet over dens indtægter og udgifter ses det, at der indkom 578 kr. 75 øre i pengegaver, det største samlede beløb på indtægtssiden. Spiseteltet indbragte 499 kr. 66 øre, danseteltet 332 kr., og derefter fordelte de største indtægter sig på auktionerne, indgangen og rouletten, som hver indbragte over 200 kr. De mindste var salg af ænder, der indbragte 6 kr., en spådukke, der gav 7 kr. 50 øre, bortlodning af en pibe, der indbragte 12 kr. 50 øre, og bortlodning af en muffe med en lodden krave, der gav ialt 17 kr. 50 øre. Hele bazaren gav en indtægt på 3101 kr. 81 øre, mens udgifterne androg ialt 1201 kr. 64 øre. Overskuddet, 1900 kr. 17 øre blev indtil videre anbragt i Den sjællandske Bondestands Sparekasse.

I årene efter 1877 synes økonomien i foreningen at have været nogenlunde, men allerede i 1881 kneb det igen. Da havde kassen en ikke ubetydelig underbalance, og det bevirkede, at den ikke kunne bestå, medmindre den fik et årligt tilskud på omkring 100 kr. fra sognerådet, der dog først kunne afse dette beløb det følgende år og kun under forudsætning af, at sygeforeningen holdt sig til en bestemt læge, så der kunne spares en del kørsler.

Netop i sommeren 1881 blev misfornøjelsen med den megen kørsel så stor, at flere gårdmænd samlede underskrifter blandt de kørepligtige, som derved frasagde sig al kørsel for sygeforeningen. Da efterhånden halvdelen af de kørepligtige havde skrevet under, indkaldte bestyrelsen til en overordentlig generalforsamling i Vallensved skole den 15. januar 1882. Lærer Poulsen var i 1879 på ny kommet i bestyrelsen, og det blev nu ham, der skulle gribe om nælden og få ro i geledderne. Han indledte med at beklage, at interessen for sygeforeningen tilsyneladende var i aftagende, og mindede i den forbindelse om baggrunden for dens oprettelse, nemlig den, at småfolk også i sygdomstilfælde kunne undgå at komme under fattigvæsenet. En opgørelse

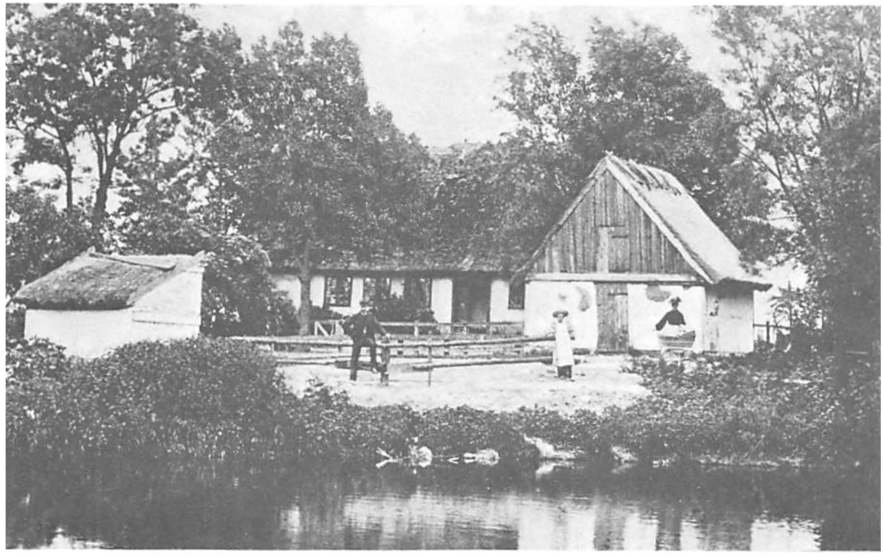

ialtøby gamle skole, opført 1729, solgt til nedrivning 1907 og genopført som svinestald il en gård på Kyse Mark.

ıver bidragene til foreningen, dels fra gårdmændene, dels fra de egentlige medlemner, samt over kassens forbrug viste, at de sidstes bidrag havde været stadig sti-;ende, mens gårdmændenes havde været faldende, velsagtens i takt med den om-ig-gribende kørsel.

Det var især gårdmand Mads Rasmussen fra Stubberup, der gik stærkt i rette med ygeforeningen på de kørepligtiges vegne. Efter hans mening havde de begrundede ırsager til at klage. Der *havde* vitterligt været alt for megen kørsel for de kørepligtige, om ud over dette misbrug havde bragt endnu større ofre til sygekassen i form af rede ıenge. Han betonede stærkt, at sygeforeningen undertiden også optog bemidlede nænd, hvis kår var bedre end mange gårdmænds, ja, man havde endda været ude or, at enkelte sygeforeningsmedlemmer på deres egen hest red ud og tilsagde bønlerne til at køre efter læge.

Både ved denne overordentlige generalforsamling og ved dem, der fulgte efter — ırdinære såvel som ekstraordinære — tårnede modsætningerne sig op, og det var kke blot stridigheder om kørslen, men også splid om valg af læge, ja, et enkelt besty-elsesmedlem trådte endda ud i utide, fordi man ikke havde valgt den læge, som *han* ıavde foreslået. Det var formentlig denne splid, der bevirkede, at lærer Poulsen ved ;eneralforsamlingen i februar 1882 frabad sig valg. I hans sted valgtes møller Rasnus Madsen i Lund, der dog kun modtog valg på betingelse af, at han måtte nedægge formandshvervet året efter, dersom han ikke var pladsen voksen. Det var han :fter alt at dømme. I hvert fald fortsatte han som formand ud over det første år.

Ved en overordentlig generalforsamling i marts 1884 foreslog pastor Zahle, der var :ommet til sognet tre år forinden, at foreningen skulle tilslutte sig De forenede Syge-

Lars Peder Nielsen, lærer i Saltøby 1906–39.

kasser, og man vedtog, at formanden skulle rette henvendelse om en eventuel optagelse. Ved endnu et ekstra møde lillejuleaften samme år blev det oplyst, at formanden for De forenede Sygekasser havde svaret, at såfremt foreningen ville vedtage en aldersgrænse for optagelse på mindst 50 år, kunne den blive medlem af De forenede Sygekasser. Denne aldersgrænse blev vedtaget på den ordinære generalforsamling i februar 1885, og fra 1. april 1885 var foreningen så tilsluttet De forenede Sygekasser.

I 1892 blev der fra sygekasseinspektøren fremsendt en normalvedtægt, som blev gennemgået på et bestyrelsesmøde den 26. juni og med en del ændringer vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling den 18. september 1892, hvor man desuden vedtog at søge anerkendelse, så man kunne få tilskud fra statskassen i overensstemmelse med sygekasseloven, der samme år var blevet vedtaget på rigsdagen.

Statstilskuddet rakte dog heller ikke så meget, at økonomien kom helt på fode. Der måtte stadig skaffes penge ad anden vej, men da der åbenbart ikke blev afholdt flere bazarer, måtte hjælpen komme andetsteds fra. I 1889 blev der i Kyse bygget et mejeri med tilhørende sal, som blev lejet ud til forskellige formål, og her begyndte sognets dilettanter i 1892 at opføre komedier i fastelavnen, og det var en fast regel, at overskuddet fra disse forestillinger blev skænket til sygeforeningen. Ved generalforsamlingen den 21. februar 1892 blev overskuddet fra den nys overståede forestilling tillagt sygekassens konto, mens hjælpefonden blev holdt udenfor, men i 1894 blev overskuddet delt således, at sygekassen fik 300 kr. og hjælpefonden resten. Det lå dog ikke fast med den fordeling, for i 1896 fik sygekassen 200 kr., mens 100 kr. overgik til hjælpefonden. Det var kun hvert andet år, at der blev spillet fastelavnskomedie til fordel for syge- og hjælpeforeningen, efter dens regnskaber at dømme.

Med året 1905 var det forbi med at afholde generalforsamling i skolerne. Den 25. februar 1906 blev den for første og eneste gang henlagt til salen i Kyse mejeri, for i december måned samme år blev forsamlingshuset i Vallensved indviet, og efter den tid blev foreningens generalforsamlinger henlagt hertil. Det samme gjaldt iøvrigt bestyrelsesmøderne, som hidtil havde været afholdt på skift hos medlemmerne.

Det var også Vallensved forsamlingshus, der blev rammen om den fest, som sygekassen holdt den 20. november 1911 for at fejre sin 40 års stiftelsesdag. I dagens anledning fik sygekassen en smuk dannebrogsfane af silke og med inskription, skænket »af en i sognet velvillig mand, der ikke ønskede sit navn offentliggjort«. Efter at formanden, lærer L. P. Nielsen fra Saltøby, havde budt velkommen og givet en oversigt over sygekassens liv og virke i de svundne 40 år, blev fanen indviet med de traditionelle tre søm, et for kongen, et for fædrelandet og et for sygeforeningen. Det var møller Rasmus Madsen, Lund, der, efter at have talt, slog det tredje søm i. Under festen indløb der lykønskningstelegram fra sygekasseinspektør Wittrup, København, og forsamlingen kvitterede ved at afsende et takketelegram.

I 1918 vedtog man at udvide sygekassens virkeområde, idet det på generalforsamlingen den 10. februar blev besluttet at oprette en hjælpe- og begravelseskasse for sognet som en afdeling af sygekassen og med samme bestyrelse. Der blev udarbejdet særskilte vedtægter, som dels medførte større hjælp til medicin og ved dødsfald, dels gav ekstra ydelser pr. medlem.

Også sygekassens 50 års fødselsdag blev fejret på behørig vis. Det skete ved en fest i forsamlingshuset den 20. november 1921 i en smukt pyntet sal. Sidst på eftermiddagen samledes ca. 200 af sygekassens medlemmer samt nogle æresgæster. Man havde indbudt otte gamle medlemmer, der havde stået i sygekassen, siden den blev oprettet, men de seks var for skrøbelige til at være med, så kun to kunne være til stede, nemlig Rasmus Jensen, Kyse Overdrev, og Stine Mortensen fra Kyse. De øvrige æresgæster var tre tidligere formænd: Møller Rasmus Madsen i Lund, mejeribestyrer Vordenskjold, Vallensved, og snedker Niels Andersen, Kyse, samt gårdejer Hans Jensen, Gadagergaard, der ti år tidligere havde skænket sygekassen den smukke silkefane, og som nu fik den tak, han havde undslået sig for dengang. Festen indledtes med hornmusik, mens folk tog plads ved de smukt pyntede kaffeborde, og under kaffen blev der sunget en række sange og holdt adskillige taler. I forbindelse med festen var der foranstaltet tombola i den lille sal, dels med indkøbte, dels med skænkede gevinster, og da folk trængtes for at prøve lykken, varede det ikke længe, før alt var udsolgt. Det skete længe før festen sluttede, og tombolaen gav et overskud på 700 kr. Festen sluttede med et godt besøgt og livligt bal for de tilstedeværende medlemmer, og dermed blev der sat et smukt punktum for det måske vigtigste og mest brogede afsnit af sygekassens historie.

Kilde: Protokol for Syge- og Hjælpeforeningen for Vallensved sogn 1871—1921.

Ordenshåndhævere i landsogne

Af Ejvind Friis Jensen

I hele middelalderen var der i forbindelse med de mange omvæltninger en masse love og leveregler, beboerne i en landsby skulle overholde, og mange er lovenes ord om: »Mænds samliv i by«. Allerede i Jydske Lov af 1241 siges, at »Mænd skal dele sig til rette og ej tage sig selv ret«. De moralske love blev strengt håndhævet af præsten fra prædikestolen. Medens håndhævelsen af de øvrige love vedrørende livet i landsbyen blev overladt til oldermanden, som blev valgt hvert år af bylauget.

Oldermanden

Oldermandsbestillingen var et fast organiseret ombud, som stod i nøje forbindelse med de gamle bylaug, der alene bestod af gårdmændene, idet de større jordegodsejere og husmændene ikke henregnedes dertil. Bylaugenes bestemmelse var oprindelig at varetage bymændenes særinteresser og fællesanliggender gennem særlige vedtægter eller »Bylove«, som bylauget havde uindskrænket myndighed til at vedtage. De stadfæstedes ved, at alle bymændene tog om bystokken. Oldermanden (bylaugets formand) måtte være »en forstandig og ædel Dannemand«, som skulle sidde et år. Hans bestilling skal være »at have et flittigt indseende med den menige mands gavn og bedste udi skov og mark med ager og eng og alt andet til byens tarv. Han skal råde til enighed og lydighed, høre sager og klagemål samt føre straf og revselse over de modvillige bylaugsovertrædere både i sognestævne og gilde«. Hans »flittige umage« i disse retninger lønnedes med, at han nød »frit lag« i alle gilder og skænkedes »godt og klart øl af oldermandskanden«. Men udviste han nogen forsømmelighed, kunne han også komme til at bøde »en fjerding øl til lauget«.

Bylaugets forhandlinger førtes altid på det såkaldte sogne- eller gadestævne. Herom siger Palladius, at »det skulle være bymændenes rådhus, hvortil kirkeværgen ved ringning med kirkeklokken skulle indkalde hver søndag, om nogen der havde noget at forhandle«. Men efter at Danske Lov 2-22-40 havde forbudt at bruge kirkeklokkerne i dette øjemed, skete indvarslingen som regel ved, at oldermanden tudede i byhornet. Ved sognestævnet skulle alle store og små tvistigheder søges bilagt. Større forseelser kunne medføre ret så voldsomme straffe, medens mindre forseelser i reglen afgjordes ved, at oldermanden dikterede vedkommende pengebøder, der ikke sjældent på stedet forbrugtes i »gledskab« (selskab) til øl og brændevin.

Foruden bøden fik synderen også ofte forseelsen noteret ved et indsnit på bystokken, der var inddelt således, at hver mand havde sin egen rubrik. På sognestævnet skulle endvidere skiftelystne tjenestefolk i følge forordningen af 16. november 1619 opsige deres fæstemål. Endvidere fæstede bylauget bysmeden og byhyrden, som begge to nød stor anseelse, smeden mest hos mændene, hvorimod hyrden især var konernes og pigernes yndling. Det meste bylauget bestemte omhandlede dog markarbejdet og hegnenes vedligeholdelse.

Gadestævnet holdtes, når ellers vejret tillod det, under byens majtræ, hvis oprindelige bestemmelse det iøvrigt slet ikke var at være samlingsplads for det adstadige bylaug. Majtræet eller dets forløber, majstangen, der rejstes på en åben plads i byen, hørte nemlig især ungdommen til. Herfra var det, at den under anførsel af en udkåret majgreve og majgrevinde udsmykket med nys udsprunget løv, hilste vårens komme ved i samlet skare at »ride sommer i by«. Det årlige majgrevegilde varede ofte hele måneden ud. Efterhånden skajede man mere og mere ud fra denne smukke, ældgamle skik. Majtræet blev skueplads for råheder og kåde løjer. Da lød Palladius' advarende ord: »Forvarer Eder, at I ikke slemme og demme (svire og sværme), bande og sværge eller slås ude ved majtræet«. Da denne og flere efterfølgende advarsler ikke hjalp, måtte regeringen udstede et almindeligt forbud imod denne yndede folkeforlystelse, »hvorover Gud fortørnes og bønderne ruineres«, som det hedder i forordningen af 12. marts 1735. Dette hævedes dog igen 17. juli 1748, idet Frederik 5. igen tillod bønderne at ride sommer-i-by under øvrighedens tilsyn. Alligevel gik majtræet nu over til at blive bylaugets domæne.

Skønt oldermanden oprindelig var et rent personligt ombud, der valgtes af og iblandt bymændene indbyrdes, blev han ikke desto mindre meget tidligt også benyttet i det offentliges tjeneste. Således har han i et par hundrede år haft det ingenlunde lette hverv at holde sin by ryddelig for fremmede, omløbende betlere. I slutningen af det 18. århundrede voksede oldermandens offentlige opgaver betydeligt, idet han blev et led i forvaltningen af flere sognekommunale anliggender.

Med sogneforstanderskabernes indførelse i 1841 bortfaldt de fleste af oldermandens offentlige forretninger,og de eneste levninger, der endnu i 1890 var tilbage af hans tidligere myndighed, bestod i, at det påhvilede ham at besørge tilsigelser til og at føre opsyn med snekastningsarbejdet. Dertil skulle han i henhold til markfredslov af 25. marts 1872 modtage optagne kreaturer og imod en passende godtgørelse sørge for deres ernæring, indtil de afhentes af ejeren eller bortsælges. Men selv i disse stillinger fortrængtes han mere og mere af sognefogederne, som ifølge deres større kvalifikationer efterhånden trådte i oldermandens sted, og dermed fandt dette ældgamle, ærværdige ombud sin reelle afslutning.

Bondefogeden

Hvem denne bestillingsmand egentlig var, hvorledes han udnævntes osv. haves der ingen samstemmende eller pålidelige oplysninger om. Af nogle ansås han for ensbetydende med oldermanden, men denne antagelse er næppe rigtig, eftersom older-

mand og bondefogeder i de ældre forordninger ofte nævnes som modsætninger. Kun vides det, at betegnelsen er blevet brugt i flere forbindelser, og at bondefogeden har fundet anvendelse i forskellige såvel offentlige som mere private forretninger. I forordning af 25. marts 1791 om ordenen ved hovarbejdet hedder det således: »Skulle nogen vise sig så opsætsig med ord eller gerning personlig at angribe jorddrotten, dennes inspektør, forvalter eller ridefoged, skovfoged eller skytte, ladefoged eller *bondefoged*, når disse er i deres husbonds lovlige ærinde, da skal den skyldige revses med kæp eller vond« (Danske Lov 6-5-5) og »dømmes til en følelig pengemulkt eller, dersom forbrydelsen er særlig stor, hensættes i forbedringshuset, tugthuset eller nærmeste fæstning indtil for livstid«.

Medens bondefogeden her synes at stå i tjenesteforhold til godsejeren, nævnes han i forordningen af 2. august 1786 som et offentligt ombud, idet han som sognefogedens medhjælper havde at »hindre og afværge almuens sammenløb, når rettens told- og konsumptionsbetjente inkvirerede om ulovlig brændevinsbrænding og krohold«, samt at »have indseende med, at orden og sædelighed efter anordningen håndhævedes«. I samme egenskab var det også bondefogeden pålagt, »såfremt det korn, som bønderne fra Arrilds tid har givet til kirkerne i tiende i rette tid ej fremkommer, med 2 dannemænd at udpante til kirkeværgernes fyldest«, ligesom det var hans pligt at have nøje tilsyn med, »at forældre og foresatte betids og flittig lod deres børn og underhavende komme i skole«, i hvilken henseende han »uvægerlig skulle gå sognepræsten tilhånde, når det meldes for ham«.

Af disse eksempler synes der at kunne drages den slutning at bondefogeden har været en underordnet politifunktionær, som er blevet udnævnt af godsejeren blandt de hoveripligtige bønder til at have opsyn med disse på hovmarken, og at han derved er kommet til at stå i et sådant myndighedsforhold til almuen, at også det offentlige har kunnet drage nytte af denne omstændighed ved at benytte ham jævnsides med sognefogeden og oldermanden i visse offentlige ombud. Han er imidlertid forlængst forsvundet fra skuepladsen, og hans bortgang har været lige så lydløs som hans oprindelse. Betegnelsen brugtes dog endnu så sent som i 1890 enkelte steder, f.eks. på Gisselfeldt gods om den mand, der besørgede budtjenesten imellem godskontoret og fæsterne.

Sognefogeden

For opretholdelsen af ro og orden i de enkelte landsbyer og sogne sørgede sognefogeden. Denne ældgamle institution var indtil 1841 autoriteternes vigtigste hjælpemiddel ude i sognene i henseende til forvaltningen af disses anliggender. Dog synes det, som om man, navnlig i den ældre tid, har haft vanskeligheder med at skaffe den en sådan respekt over for befolkningen, at den har kunnet optræde med den fornødne myndighed som udøver af de besluttede foranstaltninger. Ej heller var der tillagt sognefogeden nogen passende belønning for hans arbejde. For nu at ophæve dette misforhold, påbødes det udtrykkeligt ved forordning af 11. november 1791, at »Sognefogeden af almuen skulle ansees som den fornemste og mest agtede mand«, hvil-

Identitetstegnet for sognefogeder var oprindelig et messingskilt med sølvkrone, her med undertekst en Holsteinborg Birks Polititegn.

ket bl.a. skulle udtrykkes derved, at han »ved deres gæstebud og samkvemme« skulle indtage hæderspladsen ved den øverste bordende«. Om dette påbud i almindelighed har hjulpet ham til nogen større anseelse, er vel overmåde tvivlsomt. Derimod har det sikkert været af stor betydning, at sognefogederne fik frihed for deltagelse i så godt som alle de kommunale byrder, navnlig rejser, skole-, vej- og kirkearbejde, fritagelse for at betale bropenge og delikventomkostninger — og 5. juli 1820 fritagelse for at bidrage til amtsrepartitionsfonden. Endelig føjede plakat af 25. maj 1821 sognefogeden ret til at tage en søn fri for militærtjeneste, dog kun når sognefogeden tillige var lægdsmand og havde fungeret i 15 år.

Sognefogeden, der senere i medfør af vejforordningen toges i ed, udnævntes af amtmanden »blandt de skikkeligste, redeligste og mest kyndige mænd blandt sognets almue«. Beskikkelsen skulle straks oplæses fra kirkens prædikestol til efterretning for sognets beboere.

Hans pligter bestod overvejende i at udføre »rettens og øvrighedens befalinger og foranstaltninger« og at våge over god ordens overholdelse i sognet. Han skulle afværge opløb ved at foreholde almuen, at de, «som gør sig skyldige i sådan overtrædelse, gør sig fortjente til kongens unåde og lovens straf«. Han skulle endvidere anholde »fremmede omløbere og forbrydere af grovere slags« og derom »give retten underretning til videre foranstaltning«. Endvidere skulle han påse, at der intet ulovligt krohold eller krogang fandt sted. Fremdeles skulle han besørge alle breve vedrø-

rende den kongelige tjeneste eller det offentlige. Hver sognefoged bragte brevene videre til den næste sognefoged, indtil brevene nåede deres bestemmelsessted. Dog havde han ret til at tilsige sognets husmænd til at besørge disse breve efter omgang, men ved forordning af 27. maj 1848 inddrog man husmændenes særlige forpligtelse til at besørge brevbæring for sognefogeden under de normerede 3 gangdage. En skrivelse bekendtgjorde, at besørgelsen af brevene kunne udføres af lejede folk for kommunekassens regning. Denne bestemmelse blev imidlertid hurtig betydningsløs og overflødig, idet det i 1851 indførte frimærkesystem bevirkede, at det kgl. danske postvæsen efterhånden overtog al brevbesørgelsen.

Et af sognefogedens mere tidkrævende job var, at han igennem alle årene skulle opkræve eller evt. udpante for restancer og bøder samt udbringe stævninger til folk om møde i retten. I begyndelsen af 19. århundrede fik han 12 skilling pr. forretning. Betalingen var under 2. verdenskrig steget til 1 krone og ved sognefogedbestillingens ophør i 1972 til 5 kroner. Disse arbejder blev derpå overtaget af pantefogeder og politiet.

Ifølge en gammel forordning var det også pålagt sognefogeden uden vederlag at skaffe ledige tjenestekarle nye pladser ved de halvårlige skiftedage, der førhen var 30. juni og 31. december. Ved forordning af 25. marts 1791 ændredes de til 1. maj og 1. november. Han skulle så senest 2 måneder før skiftedagen offentlig ved kirkestævne tilbyde deres tjeneste til sognets beboere. Gav dette ikke resultat, skulle en lignende faldbydelse ske i nabosognene. Tidligere var det i medfør af Danske Lov 3-19-8 sognepræsternes pligt at holde kontrol med til- og frarejsende tjenestefolk samt udstede og føre skudsmålsbøger. Senere (1. juli 1875) blev det pålagt sognefogeden at registrere til- og fraflyttere i sognet, indtil dette arbejde i 1924 blev overtaget af de kommunale folkeregistre,

Sognefogeden havde i begyndelsen af 1800-tallet flere indbringende bestillinger som stævnevidne, taksationsmand ved jordenes udskiftning, ligsynsmand og lignende betalte forretninger. Han var selvskreven som brandfoged og skulle een gang om året efter påske se efter overalt i gårde og huse, om skorstene og brandredskaber var i orden, ligesom han også ledede slukningsarbejdet ved opståede ildebrande. Efterhånden som kommunalvæsenet udvikledes voksede kravene til administrationen, og der blev mere brug for en tillidsmand i hvert sogn. Det blev så sognefogeden, som fik flere gøremål. Navnlig krævede naturalarbejdet en hel del af hans tid. Han var godt nok selv fritaget for en del af disse pligtarbejder, men han førte tilsyn med at sognets øvrige beboere udførte deres naturalarbejder såsom vedligeholdelse af hegn, oprensning af vandløb, deltagelse i brandslukning. Derefter rydning af brandtomter, kørsel af tømmer og andre bygningsmaterialer til genopbygning af nedbrændte bygninger. Endvidere bøndernes kørsel af sten til udbedring af veje, og vejbroerne, som for det meste var bygget af træ, faldt ofte sammen, og det blev nødvendigt at udskifte gammelt træ med nyt.

En anden stor opgave for sognefogederne var at sørge for at fribefordringsvæsenet fungerede. Denne gren af livet i ældre tider kan vi i dag næsten ikke sætte os ind i. I

dag har vi en hel del fribefordring (med rejsen betalt) både indenfor den statslige, kommunale og private sektor, men den foregår i hurtige, bekvemme transportmidler som jetfly, hurtige tog, biler og skibe. For bare lidt over hundrede år siden foregik al transport til lands med heste og vogn eller til fods og til vands med langsomme sejlskibe. I flere hundrede år blev landets konge eller hans bagage på rejserne rundt i riget transporteret af bønderne med deres heste og vogne. Adelen tiltog sig også ret til at blive befordret frit, og senere benyttede flere og flere sig af fribefordringen, således at den som en umiddelbar følge af landboreformen i slutningen af 1700-tallet antog ret store dimensioner. Disse pligtrejser blev efterhånden ret byrdefulde for bønderne, idet disse, foruden den tid de brugte til kørselen, havde pligt til at vente på den rejsende i indtil 8 timer om vinteren og 6 timer om sommeren. Alle rejser skulle gerne gå hurtigt, og det skete ikke så sjældent, at både kusk og heste fik prygl for at få øget farten. Det hændte, at heste styrtede om af udmattelse, hvorfor man fandt det nødvendigt ved forordning af 13. maj 1707 at bestemme, at hver ihjelkørt hest skulle erstattes med 20 rigsdaler af den skyldige. — Ret til fri befordring havde: Amtmænd og biskopper i embedsforretninger, provster til jordudlægning til skolerne, præster til besøg hos fængslede forbrydere, herredsfogeder til eftersyn af brandskader. Retsbetjente blev befordret til ildebrand, politiuorden, vejtilsyn, smitsomme sygdomme, kvægsyge, brandsyn, sprøjteprøver osv. Prokuratorer blev kørt hen som forsvarer i toldsager. Jordemødre blev hentet til fødsler, og læger kørt til sygebesøg hos

Det oprindelige polititegn afløstes senere af et lille skilt med teksten sognefoged, som i nyere tid afløstes af et almindeligt polititegn.

fattige samt til vaccinationer og sessionsforretninger. Dyrlæger blev hentet til syge dyr. Landinspektører, sandflugtskommissærer, hegnsynsmænd og branddirektører blev bragt ud til deres opgaver. Ingeniørkorpsets officerer ledede arbejdet med bygning og reparation af veje, og de havde også fri transport, ligesom endelig sognefogeder, lægdsmænd og snefogeder m.fl. Af gods kunne udskrevne matroser frit få befordret deres skibskister. Der opstod selvfølgelig flere mere eller mindre spændende oplevelser under sådanne rejser på de hullede veje. Bønderne var jo på forhånd sure over al den pligtkørsel, og ofte fandt de på at drille passageren ved at standse og give hestene muleposer på og påstå, at der nu var ædepause. Det fortælles, at en kusk en dag blev rigtig fornærmet på sin passager. Det var lægen, som skulle på sygebesøg. Kusken syntes efterhånden, at denne blev for urimelig, idet kusken hver gang vejen svingede i en ny retning, måtte standse og vende doktorstolen således, at lægen hele tiden fik vinden i ryggen. Kusken hævnede sig i næste landsby, hvor han under påskud af at hestene skulle vandes kørte midt ud i gadekæret, hvorved lægen fik et ufrivilligt fodbad af det i vognen indstrømmende vand. Det vakte stor morskab hos de tilstedeværende, som så hvordan lægen sprællede for at undgå at blive våd. Til alle rejser fordredes almindeligvis et pas, som blev udstedt af amtmanden. Ligeledes var der udfærdiget fortegnelser over de kørepligtige, hvorefter sognefogederne i hvert sogn skulle tilsige vedkommende til kørselen. Sognefogeden fik også udleveret en attesteret protokol, hvori han skulle indføre de i årets løb udførte rejser med vedkommendes kvittering for de modtagne kørseler. Denne protokol blev ved årets udgang underskrevet af sognefogeden og sendt til kontrol hos amtmanden. De fleste frirejser faldt efterhånden væk, da sogneforstanderskabet blev indført 1841. Nogle måtte nu selv sørge for og betale deres transport, andre fik dækket deres rejseomkostninger af de offentlige kasser. Kørselen blev overtaget af faste vognmænd, men langt ind i vort århundrede var folk pligtige til at køre for jordemødre og læger og flere mere eller mindre frivillige kørseler som f.eks. at køre landposten i kane, når vejene blev ufremkommelige af sne. I dag findes pligtkørseler vel ikke mere, udover at det kan forlanges at private stiller deres køretøjer til rådighed til f.eks. evakuering i katastrofe- eller krigstilfælde.

Efterhånden bortfaldt en del af sognefogedens pligter, og ved lov af 4. marts 1857 ophævede man så alle hans tidligere særrettigheder imod, at han fik fast årlig løn, der varierede fra 20—100 rigsdaler alt efter sognets størrelse. Udnævnelsen af sognefogeden kom nu til at ske ved, at sogneforstanderskabet (senere sognerådet) indstillede tre redelige og iøvrigt kvalificerede personer blandt sognets beboere til amtmanden, hvorefter han beskikkede een af disse til hvervet, som vedkommende havde pligt til at bestride i hvert fald de første 3 år. Samtidig blev sognefogeden i reglen udnævnt til lægdsmand.

Danmark blev allerede ved forordningen af 22. februar 1701 inddelt i lægder, der i reglen fulgte sognegrænserne. I begyndelsen sørgede de lokale godsejere for udskrivningen af bønderkarle til militærtjeneste, og han førte protokol over disse. Fra 1791 overgik registreringen i hver lægd til lægdsmanden, som førte protokol (lægds-

rulle), hvori alle i lægdet bosatte mandspersoner i registreringsalderen optoges. I 1808 blev denne alder fastsat til fra fødselen til 45 år, ved den alm. værnepligts indførelse i 1849 blev den 15—38 år og endelig i 1912 17—36 år. I lægdsrullen indførtes også alle til- og fraflytninger. Lægdsmanden skulle møde på de årlige sessioner med de unge mænd, som havde udskrivningsalderen. Endvidere skulle han udbringe mødebefalinger og pas til tidligere soldater og træde i funktion ved mobiliseringer. Sognefogeden udstedte også jagttegn.

I flere perioder har landet været hærget af epidemier at smitsomme sygdomme som pest og kopper. I 1831 kom koleraen til Europa fra Indien, og der blev oprettet en sundhedskommission, som skulle overvåge sygdommens udbredelse. Den bestod af politimesteren, sognepræsten, distriktslægen og sognefogeden. I 1848 overtog sogneforstanderskabene disse opgaver, og der blev nok at se til, da koleraen endelig nåede København i 1853 og derfra bredte sig over hele landet, hvor der i løbet af kort tid døde knap 7000 mennesker af sygdommen. Sognefogeden blev dog ofte ved med at have sæde i disse kommissioner, der efter epidemiloven i 1915 kaldtes epidemikommissioner.

Af andre kommissioner, hvor sognefogeden kunne have sæde, kan nævnes skolekommissionen, som påhørte skoleelevernes kundskaber ved eksamen. Ofte var sognepræsten eller sognefogeden formand, og denne lavede så de regneopgaver, som de små kunne svede over ved denne lejlighed.

Sognefogeden kom også til at fungere som giftefoged, idet han efter lov 276 af 30. juni 1922 kunne foretage borgerlig vielse. Det unge par, som ønskede en sådan vielse, kom så hen til sognefogeden, fik udfyldt de fornødne papirer og fastsat dagen for vielsen, hvorefter der blev foretaget den sædvanlige lysning i kirken. Når der derefter ikke var kommet nogen indsigelser mod indgåelsen af ægteskabet, mødte det glade kærestepar på den aftalte dag op hos sognefogeden med deres nærmeste familie eller i hvert fald et par vidner. Alle var festklædte incl. sognefogeden og hans kone. Ceremonien foregik i den fineste stue, hvor kæresteparret stående fik oplæst vielsesritualet, hvorefter de blev spurgt, om de ville tage hinanden til ægte, og det ville de jo gerne. Det skete endda, at enkelte svarede: ja tak! De blev så erklæret for rette ægtefolk at være og måtte derpå underskrive i ægteskabsprotokollen, ligesom de to vidner måtte kvittere. Så blev de nygifte lykønsket og man skålede i et glas vin med småkager til, eller hvis det var nære bekendte eller slægtninge, serverede sognefogedens kone kaffe med blødt brød i den anden stue. Flaget var hejst, og alt foregik meget højtideligt.

I sin bestilling som giftefoged kunne sognefogeden godt komme ud for lidt usædvanlige oplevelser. Sidst i 1930'erne, da nazisterne forfulgte jøderne i Tyskland, flygtede en del unge jøder til Danmark. De fik pladser på forskellige gårde under fredeligere forhold. Men de ønskede at komme videre til Palæstina (nu Israel). For at kunne indvandre her måtte man både være gift og kunne sproget. Mange lærte hebræisk på aftenkursus og giftede sig pro forma. En ung jøde (pige) fra vor nabogård og en anden jøde (karl) fra nabosognet kom en aften til min far og bad ham vie dem. Nu

kunne han ikke tale tysk, og de forstod kun lidt dansk. Men far fik oversat vielsesritualet til tysk. Efter lysningsfristen fik han dem så lovformeligt viet ved, at de sammen læste den tyske oversættelse, medens far fremsagde vielsesritualet på dansk. De to unge jøder takkede hjerteligt og rejste til Palæstina til en forhåbentlig bedre tilværelse end den, de havde haft og ville blive udsat for i Tyskland.

Efter nedlæggelse af sognefogedhvervet 1972 overgik de borgerlige vielser til kommunens borgmester.

Sognefogeden fik i 1937 et nyt job med at udlevere hundetegn. Iflg. lov 164 af 18. maj skulle alle landets hunde over 4 mdr. anmeldes og registreres i en hundeprotokol. I denne skulle sognefogeden anføre ejerens navn, hundens race, navn, køn samt højde ved forbenene og hundetegnsnummer. Hvert år i januar mødte hundeejerne op, foreviste kvittering for den nyindførte hundeansvarsforsikring og fik udleveret et nyt hundetegn, som fastgjordes i halsbåndet. På landet var små hunde afgiftsfrie, medens der af større hunde (over 42 cm's højde) skulle betales en hundeafgift. Det var et cirkus at se, når folk troppede op med deres forskellige og oftest ubestemmelige racer af hunde. Så forsøgte sognefogeden at finde ud af, til hvilken race hunden nærmest hørte. Med sin tommestok kontrollerede han derpå, hvor meget vovsen var vokset siden sidste år. Hvert år kontrollerede politimesteren, at hundeprotokollen var ført rigtigt, og at antallet af udleverede og tiloversblevne hundetegn passede. Hele denne ordning faldt væk i 1970, da det blev pålagt folk selv at sørge for at have hundene forsikret samt at forsyne dem med identifikationstegn.

Siden 1924 har landets kvægbesætninger med års mellemrum været hærget af flere mindre eller større angreb — epizootier — af mund- og klovesyge. For at forhindre sygdommens udbredelse måtte sognefogeden ud og opsætte skilte, der forbød al færdsel ud og ind af de anlagte iagttagelsesdistrikter. Ligesom han skulle overvåge, at folk fulgte de foreskrevne bestemmelser m. henbl. på sygdommens bekæmpelse. Den bestod nærmest i, at dyrlægen vaccinerede de ikke angrebne dyr, og ellers lod sygdommen rase ud hos de syge dyr. Det vigtigste var, at folk ikke bragte smitte rundt. Derfor blev det dem alvorligt indskærpet at blive hjemme i de ca. 4-6 uger, sygdommen varede. Ellers måtte f.eks. dyrlægen desinficere kittel og fodtøj i en i porten henstillet balje med en kloropløsning.

Efter udbrudet af 2. verdenskrig fik sognefogederne pålagt flere opgaver. Således udsendte politimesteren i Skælskør allerede 7. februar 1940 en skrivelse til sognefogederne i politikredsen. I den siges, at i tilfælde, hvor fly fra et krigsførende land nødlander et sted i området, skal sognefogeden i det pågældende sogn straks underrette kriminalpolitiet i Korsør. Han skal desuden sammen med to andre voksne holde vagt ved maskinen og besætningen samt sørge for, at al post til eller fra de pågældende først forelægges politimesteren. Efter landets besættelse 9. april 1940 skulle sognefogeden påse, at den af tyskerne fra samme dag indførte mørklægning blev strengt overholdt, og at cykel- og hestevognslygter var tilstrækkelig afskærmet. Biler var der ikke så mange problemer med, da de allerfleste biler blev opklodset grundet benzinmangelen. Men senere under krigen forlangte de tyske myndigheder, at sog-

nefogederne lavede en fortegnelse over alle bildæk med dækkenes størrelse og nummer. Den skulle bruges ved en evt. tysk konfiskation af dækkene til krigsbrug. Heldigvis blev denne konfiskation ikke så udbredt, men tyskerne beslaglagde ellers bare de køretøjer, de havde brug for.

Efterhånden som krigen skærpedes, ønskede de allierede at få oprettet og organiseret modstandsbevægelser i de tyskbesatte lande. Til at bistå hermed fremsendte man så også til Danmark nogle agenter ad luftvejen. De blev droppet ned med faldskærm ved natlige overflyvninger af landet. Tyskerne rasede og forlangte, at det danske politi skulle hjælpe med at fange disse agenter. Derfor modtog sognefogederne i Skælskør politikreds fra politimesteren en kort instruks med følgende ordlyd (dateret 7. august 1942): »På given foranledning skal jeg instruere sognefogeden om øjeblikkelig at videregive enhver oplysning vedrørende faldskærmsudspringere til politimesteren i 12. politikreds«. — Nu var de fleste sognefogeder da heldigvis ikke så samarbejdsvillige med henblik på en instruks af denne art, de handlede pr. konduite. Her kan nævnes sognefoged og modstandsmand Chr. Pedersen, Tystrup, som to dage efter de allieredes invasion i Nordmandiet foretog et tophemmeligt bryllup. Den kendte faldskærmschef Flemming B. Muus var af SOE (Special Operation Executive) i England sendt til Danmark for at starte og lede modstandsarbejdet her. Han og hans sekretær, senere forlovede Varinka Wichfeld var blandt de af tyskerne mest eftersøgte personer i landet. De ville gerne giftes og fandt frem til sognefoged Chr. Pedersen i det idylliske og afsides sogn Tystrup. Han var villig til at foretage vielsen, og han kunne klare det hele på en måde, så udenforstående ikke opdagede, hvad der foregik. Flemming B. Muus fortæller selv derom: »Vi havde stort besvær med at fremskaffe de nødvendige papirer som f.eks. dåbsattester. Vi kunne ikke benytte vore dæknavne men benyttede dog dækadresser. Den lovbefalede lysning 4 uger før brylluppet krævede en skriftlig bekendtgørelse med vore navne osv. til ophængning et offentligt sted. Sognefogeden placerede skrivelsen på en væg i sit kontor med et billede over i de krævede 4 uger, og så blev vi viet 8. juni 1944 under overværelse af ganske få venner. Både brudeparret og vidnet Mogens Fog underskrev i ægteskabsprotokollen med deres rigtige navne. Derefter holdt vi bryllupsfest i Jægerhuset i Brunemose. Næste dag var vi atter to personer, som kun få vidste kendte hinanden«.

På andre områder øgedes sognefogedens arbejde, idet der med den større vareknaphed blev flere tyverier og andre lovovertrædelser, som skulle opklares. Navnlig øgedes antallet af cykeltyverier eller skrælning af cykler, hvor kun dæk og slanger blev fjernet. Sognefogedernes cykeldæk blev også slidt op, og da de ikke kunne få nye, klagede de deres nød til politimesteren. De fik det svar 20. januar 1944, at justitsministeriet har bedt handelsministeriet om »at sikre sognefogeder de til udførelsen af deres tjeneste strengt nødvendige cykeldæk og slanger«. Handelsministeriet meddeler derpå, »at det i almindelighed ikke vil være muligt at stille cykeldæk til rådighed for sognefogeder«. Kun i de tilfælde, hvor det har vist sig helt umuligt for en sognefoged selv at fremskaffe dæk, »har handelsministeriet bemyndiget Direktoratet

for Vareforsyning til at tildele sognefogeder cykeldæk«. En ansøgning kunne altså indsendes, men den skulle også vedlægges en udtalelse fra politimesteren »om de særlige forhold, der gør sig gældende«. — Ja, livet var også besværligt dengang.

Efter den af tyskerne 29. august 1943 indførte undtagelsestilstand, der bl.a. medførte dødsstraf for sabotage og strejker eller bare for besiddelse af skydevåben, blev der også udstedt udgangsforbud imellem kl. 20,30 og kl. 5,30. Dette forbud skulle sognefogeder medvirke til at håndhæve, men da der kun sjældent var tyske soldater tilstede i landsognene, blev dette forbud ikke håndhævet så strengt, Udgangsforbudet ophævedes igen 6. oktober 1943. Derimod varede den fra 1. september 1943 indførte dagbladscensur krigen ud. Censuren bevirkede blot, at trykning og uddeling af illegale blade steg vældigt indtil krigens slutning. Tyskerne rasede over denne trafik, der modarbejdede deres løgnagtige propaganda. Samtidig voksede antallet af sabotager mod den tyske værnemagt, men der blev slået hårdt igen. Den tyske rigsfører befalede, at det lille danske folk skulle underkaste sig total lydighed og samarbejde med det stortyske rige. Derfor blev det forhadte tyske politi (Gestapo) sendt til Danmark for at forhindre og opklare disse »forbrydelser«. Gestapo anholdt mistænkte personer i flæng, forhørte og torturerede dem, dødsdømte dem eller sendte dem i danske fængsler eller til tyske KZ-lejre. Tyskerne eller deres danske håndlangere foretog tilfældige nedskydninger af danskere eller tog gidsler blandt kendte personer samtidig med, at de holdt hånden over danskere, som gik tyskernes ærinde. Under disse forhold var det næsten umuligt for det danske politi at arbejde, så man besluttede sig til at forholde sig mere passivt. Forholdet til besættelsesmagten blev dårligere og dårligere indtil tyskerne 19. september 1944 arresterede de fleste danske politifolk og dagen efter sendte knap 2000 mand af dem til Neuengamme KZ-lejr. Sognefogederne fik herefter lov til selvstændigt at fungere videre, men de rykkede jo nu en tak højere op på Gestapos lister over de personer, blandt hvilke der skulle foretages myrderier eller gidseltagning. Fra flere danske sider indså man snart, at det blev nødvendigt at få oprettet et nyt dansk sikkerhedsorgan, som kunne varetage en del af det arresterede politis arbejde. Med tyskernes noget tøvende tilladelse blev det så ved et fra justitsministeriet udstedt cirkulære af 11. oktober 1944 beordret kommunerne at oprette vagtværn (civile korps) til »imødegåelse af tilstandene«. Sognefogeden blev leder af dette vagtværn, og han fik to af sognets mest håndfaste mænd til sin hjælp i udøvelsen af hvervet. Disse personer skulle så — bevæbnet med en kasket, et legitimationskort og en gummiknippel — søge at fremme retssikkerheden ved f.eks. at hindre, at der blev begået skuddrab, brandstiftelse, tyveri, overfald o. lign. samt skride ind overfor sortbørshandel. Vagtværnet opnåede trods vanskelige arbejdsforhold en del gode resultater med at opretholde en lille smule ro og orden. Da politiets biler var overtaget af tyskerne, måtte man benytte redningskorpsenes kranvogne til at transportere arrestanter til arresten med. Navnlig i byerne blev vagtværnets arbejde vanskeliggjort af besættelsesmagten, flere medlemmer blev sendt i tyske KZ-lejre, og fem blev dræbt i tjeneste. Den 11. maj 1945 overgik en stor del af vagtværnets opgaver igen til det nyetablerede danske politi.

Holsteinborg Birks sognefogeder forsamlet hos politimester Grüner i Skælskør sommeren 1947. De er fra venstre: Chr. Hansen, Tingjellinge. Anker Jensen, Høve. Landoverbetjent A. Kidholm. Niels Andersen, Bisserup. Johan Olsen, Menstrup. Peter Chr. Jensen, Kvislemark. Karl Kristiansen, Venslev. Henrik Olsen, Tornemark. Julius Hansen, Sdr. Bjerge. Albert Jensen, Hyllested. Carl Oppermann, Sipperup. Fr. Mortensen, Sandved.

De sidste par år under krigen blev ret besværlige lovmæssigt set, idet befolkningen nærmest selv måtte finde ud af, hvordan den skulle forholde sig, når en ny lov blev udstedt. Varetog den nu tyske eller danske interesser? Blandt de mange forbud var hjemmeslagtning, avl af mere end 50 tobaksplanter uden anmeldelse til toldvæsenet, skæring af tobak udover til eget forbrug og salg af hjemmeavlet tobak, hjemmeremstilling af hvedemel, smør m.m. Men mange fandt jo ud af det efter mørkets frembrud, og det hændte, at sognefogeden så en anden vej. Han »vidste« ikke noget.

Den tyske censur af dagspressen virkede ofte anstrengt, f.eks. udsendte værnemagtens øverstbefalende i Danmark 27. november 1944 gennem landbrugsministeriet en fortrolig meddelelse til samtlige jordbrugere. Den måtte ikke offentliggøres i pressen. I den gentages et forbud mod, at afdelinger eller enkelte medlemmer af værnemagten eller de tilhørende organisationer egenmægtigt opkøber kød hos danske landmænd. I tilfælde af overtrædelse »vil chefen for vedkommende afdeling blive straffet for militær ulydighed«. Videre står der: »Tilladelse til fremtidige opkøb skal forinden søges hos værnemagtsintendanten i Danmark«. — På næste side oplyser landbrugsministeriet, at det iflg. lov af 5. maj 1943 er forbudt og strafbart, at private sælger slagtekvæg eller -svin til den tyske værnemagt. Det måtte kun ske igennem landbrugsministeriets eksportudvalg.

På slutningen af vinteren 1944-45 fik sognefogeden til opgave at udarbejde evakueringsplaner for alle sognets beboere, idet der var udsigt til, at krigen skulle

Christen Hansen

Oluf H. Teilmann

Lars Peter Hansen

Albert Jensen

Aage Jensen

De fem sidste sognefogeder i Hyllested sogn

beskikket		*født*	*død*
ca. 1881	*Præstegårdsforpagter Christen Hansen*	*13/11 1843*	*7/9 1914*
1/1 1888	*Gårdejer, møller Oluf H. Teilmann*	*7/3 1849*	*19/11 1922*
1/9 1914	*Gårdejer Lars Peter Hansen*	*25/5 1852*	*16/7 1922*
31/7 1922	*Gårdejer Albert Jensen R.I.*	*10/3 1889*	*23/12 1962*
1/2 1963	*Gårdejer Aage Jensen*	*11/7 1921*	

ramme vort område. Heldigvis skete det ikke, da general Montgomery endelig den 4. maj 1945 fik de i Nordvesttyskland, Holland og Danmark stående tyske styrker til at kapitulere og opgive al videre kamp.

Efter befrielsen kunne alle ånde lettet op, og det gik for det meste fint med at omstille sig fra krigstilstand til fredstilstand. Dog var det lidt bagvendt i begyndelsen ved, at de love, der nu udstedtes, kun tjente danske interesser, og så skulle de jo helst overholdes. Med censurens bortfald kunne man igen stole på, hvad der stod i avisen og blev sagt i radioen. Navnlig kunne man igen snakke frit uden at være bange for stikkere. Varemangelen var stor i lang tid, og f.eks. måtte sognefogeden flere gange

søge om at få brugstilladelse til sin opklodsede bil samt få rationeringsmærker til den sparsomme benzin. Efterhånden blev mange restriktioner ophævet, og tiden blev mere normal, men sognefogeden kunne stadig blive stillet overfor mærkelige opgaver.

Førhen var landet ikke som nu oversvømmet af en masse psykologer, pædagoger og rådgivere. Mange folk gik til deres lokale sognefoged med deres forskellige problemer, og i fællesskab fik man så disse løst. Jeg erindrer, at min far engang fik en hård nød at knække. To ældre, enlige søstre kom en dag til ham og fortalte, at deres dyner var blevet så tunge at ligge med, så det var nok nabokonen, der havde byttet dunene ud med fjer. Nu vidste far, at omtalte nabokone hørte til de hæderligste folk i byen. Han foreslog de to ældre piger at lufte dynerne og ellers altid huske at låse døren. Nogen tid efter kom søstrene igen og fortalte, at nu havde nabokonen ombyttet nogle af deres møbler. Far spurgte, hvordan det kunne lade sig gøre, når døren hele tiden havde været låst. De mente, at hun nok var kravlet ned gennem skorstenen. Så tog far med dem hjem medbringende sit stempel, hvormed han kunne stemple alle deres møbler på undersiden. Så kunne de selv kontrollere, at alle møbler stemplet »Sognefogeden i Hyllested« var deres. Derefter gik det godt et stykke tid igen indtil jordbærsæsonen. Så sendte de bud efter far. Nu måtte han komme og se på deres jordbær. De havde givet så godt i mindst 10 år, og nu gav de næsten ingen bær mere, medens naboen havde masser af bær. Naboen havde altså plantet jordbær året før, og det var jo nok søstrenes hunplanter, nabokonen havde taget og plantet i sin have, og så ladet hanplanterne stå. Far belærte søstrene om, at jordbærplanter kunne blive for gamle, og de måtte hellere plante nogle nye stiklinger. Han gik så ind og fortalte nabokonen om de nye beskyldninger, og hun kunne da også fremvise en regning fra gartneren på køb af jordbærplanter.

Summa summarum. Landets sognefogeder udførte roligt og pligtopfyldende deres hverv lige indtil justitsministeriet 1. april 1972 nedlagde denne ældgamle institution.

Samtidig ophørte det i Rude beliggende gamle tingsted og politistation for Holsteinborg birk med at fungere. Indtil 1919 var her også arresthus. Retsligt blev birket indlemmet i de omliggende retskredse. Politimæssigt blev området delt mellem Skælskør, Slagelse, Fuglebjerg og Næstved politi og er nu beliggende i fire kommuner.

KILDER:
Jydske Lov og Danske Lov.
J. P. Jørgensen: Landsognenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage.
Arthur Petersen: Jorddrot og Bonde.
Diverse instrukser for sognefogeder.

LITTERATURHENVISNING:
L. Th. Arnskov og Aage Seidenfaden: Haandbog for Sognefogeder.

Erindringer om min mors forældre, husmand, landsbyspillemand Peder Larsen og hustru Anna Mulstrup, Nordrup sogn

Af Frede Henriksen

Min bedstefar blev født den 7. april 1850 i Ejby ved Køge, og min bedstemor blev født samme år den 24. april i Ladager på samme egn.

Jeg kan huske dem fra mine tidligste barndomsår.

De havde et husmandssted i Mulstrup, Nordrup sogn syd for Ringsted.

Min bedstefar *Peder Larsen* og min bedstemor *Anna Christensen* blev gift den 18. juli 1879. De var begge 29 år gamle.

De fik 9 børn, hvoraf 8 levede, og jeg har da kendt den alle.

Det var i rækkefølge: Lars Peter - Hans Christian - Anna - Frederik - Sophie - Karen (min mor) - Carl og Methine.

Det lille husmandssted var på ca. 8 tønder land. Der var to bygninger i vinkel, men ikke sammenbyggede. Det var bindingsværksbygninger med stråtag. De var hvidkalkede og bindingsværket var overkalket. I hovedlængen var der i den østre gavl kostald med plads til 4-5 køer og et par kalve. Midt i bygningen var der tærskelo. I den øvrige del, ca. halvdelen, var der beboelse. Der var 2 trefags stuer, den ene i syd mod gårdspladsen. Det var opholdsstuen. Den anden, i nordsiden mod marken, var, efter hvad jeg kan huske, indrettet som soveværelse i den ene ende med 2 store dobbeltsenge. I den anden ende var der indrettet en slags stue med nipsting.

I opholdsstuen, som man kom ind i fra forstue med murstensgulv, var der bræddegulv. Min mor har fortalt, at der i hendes barndom var lerstampet gulv.

Der var i opholdsstuen et langt spisebord med en bordendesbænk og en langbænk. Bordendesbænken var bedstefars plads. Her indtog han sine måltider og her sad han og læste VENSTRES FOLKEBLAD - det radikale dagblad - med sine smalle jernbriller helt ud på næsespidsen.

I opholdsstuen var der iøvrigt en lågkiste, et bornholmerur, et par armstole m.m. Stuen blev opvarmet af en gammel brændeovn. Et andet nødvendigt møbel var spyttebakken lige indenfor døren. Hver dag nyklippet tunget papir og rent sand. Min bedstefar spiste megen skrå og det gav megen spyt.

På en hylde langs en loftsbjælke var der en kasse med spisebestik. Jeg har aldrig set skeer i vindueshasperne. Min bedstefar spiste altid selv med hornske, hvori der var slidt mærker af tænderne. Det fortælles, at han altid tog sin egen ske med, hvis han

Anna Larsen f. Christensen, 24. april 1850.

Peder Larsen f. 7. april 1850

blev inviteret ud at spise. Over spisebordet hang en petroleumslampe, og den har sin gen historie, men den venter jeg med.

Fra forstuen var der modsat opholdsstuen indgang til bryggers og køkken. Herfra ar der indgang til et stort åbent skorstensrum, hvor man indtil min mors bryllup i 913 altid havde lavet maden over åben ild; men da datteren skulle giftes med en ung nand fra byen, ville bedstemor ikke lave mad til bryllupsgæsterne, uden hun fik et igtigt komfur. Det fik hun, og andre fornyelser.

For enden af køkkenet var der adskilt til fadebur, der var gravet 4-5 trin ned. Her tod sulekaret til al saltmaden fra hjermmeslagtningen. Hvidtølsankeret lå på en uk, så det var til at tappe af, og på en hylde stod bedstemors hjemmelavede knapo- te på rad.

De var jo selvforsynende med en hel del af den daglige føde. I den omtalte åbne korsten var der højt oppe indmuret jernstænger på tværs. Her hang spegepølser, æskesider og skinker til rygning. Ofte var det naboerne, der havde deres slagtemad l rygning hos bedstemor.

Det var røgen fra komfur og kakkelovn, hvor der udelukkende blev fyret med bø- ebrænde købt på skovauktioner i Giesegårds skove, der gav den dejlige smag, samt oldbarhed.

I den lidt mindre og lavere bygning, der lå vinkelret på hovedlængen var der hug- ehus, en slags værksted, grisesti og hønsehus m.m. For enden af bygningen var der t trædas, som var en af de fornyelser, der blev foretaget i anledningen af min mors ryllup.

I vinklen mellem bygningerne lå haven med morgenfruer og andre gammeldags blomster, samt urter, frugtbuske og frugttræer, mod øst grænset af høje mirabeller med blåduggede frugter.

Mellem have og huse var der en slags gårdsplads med en toppet brolægning af marksten og for enden af gårdspladsen i nærheden af stalden stod en vandpost lavet af en udhulet træstamme, hvor køerne blev vandet fra et stort trækar.

De ca. 8 tønder land, heraf en grusbanke, en rest fra istidens morænedannelser, gav således ikke de store muligheder for at kunne ernære en familie på 10 medlemmer. Dertil var bedriften og udbyttet for lille.

Bedstefar gik da også på dagleje rundt i sognet; han skar grise, var slagter ved hjemmeslagtning og meget mere. Skulle en af gårdmændene sælge en ko på Køge marked, så trak »Pe' Lavsen« af med koen - tog turen frem og tilbage til fods. Og det kunne gentage sig dagen efter, hvis en anden gårdmand ville købe en ko i Næstved.

En anden gang havde han mere besvær med en transport. Det var, da den yngste datter skulle have en cykel. I stor tillid til sin svigersøn (min far), blev det ham overdraget at købe dette nymodens transportmiddel i Slagelse. Det skulle af økonomiske grunde være en brugt, som så min far satte i stand og malede. Den blev sendt med toget til Ringsted, og her skulle så bedstefar hente den. »Skabet« slog ham over skankerne, når han trak den. Hvad så? Ja, han tog den på nakken og bar den de 5 km. til Mulstrup.

Min bedstefar var også spillemand. Han spillede violin og ledede et lille spillemandsorkester, der tog ud og spillede til høstballer, fastelavnsgilder og anden festlighed. I en periode havde han i sit orkester en ung mand, Lauritz Hansen, den senere kendte dirigent for det sjællandske spillemandsorkester i Ringsted.

Da jeg er født på samme dag som min bedstefar, skulle jeg arve hans violin. Hans fingre var blevet stive af gigt, og da jeg var en ca. 9 år, syntes han, at jeg hellere måtte få den, så jeg kunne lære at spille inden han gik bort. Men det blev en ynkelig forestilling. Jeg gik til undervisning et godt års tid; men ved en prøve for bedstefar fik jeg min dom. Jeg havde intet gehør for musik og ingen rytmesans. Jeg var faktisk slået ud, men ærlig talt lykkelig.

Grusgraven var også en indtægtskilde. Naboerne hentede grus her og betalte 50 øre for et læs. Bedstefar hjalp til med at læsse. Bagefter skulle de ind og have en kaffepunch, »en sort«. Hvori fortjenesten lå, er svær at se.

Samme grusbanke var også målet for bedstefars søndagshvil. Efter middag gik han op og satte sig på banken, fra hvis vestlige ende der var udsigt til Mulstrup mølle og landevejen Ringsted - Haslev. Her var en »rivende trafik«. Ved kaffetid kom han ind og berettede om sine iagttagelser: »Verden er rent a' lave, nu har der kørt 3 syler (cykler) i daw, de to kørt' mod Ringsted. - Ja, ded ka' kun end' galt«. Det var før første verdenskrig - ca. 1910.

De nymodens fremskridt var i det hele taget ikke noget for ham. De havde som almindelig belysning haft tællepråse og tranlamper; men en dag forlangte bedstemor en bedre belysning, når hun om aftenen skulle sy skjorter til mand og 4 drenge. Det

oregik jo i hånden uden brug af symaskine. Der var kommen noget frem, der hed petroleumslamper; det havde hun set hos nogle af naboerne. Efter megen overtalelse fik man da også en petroleumshængelampe over bordet i opholdstuen. Men bedstefar kunne se for sig de forfærdeligste følger, dette meget kraftige og stærke lys ville få for folks øjne og syn.

I Nordrup sogn lå Giesegård. Det var et grevskab, og min mor har fortalt, at grevinden bestyrede et legat, og dette legat bestod i, at piger fra mindrebemidlede hjem, der skulle konfirmeres i Nordrup kirke, kunne få deres konfirmationskjole foræret.

Trods små kår ville mine bedsteforældre ikke modtage dette. Konfirmationskjoler var på den tid af et fint sort stof, hvorimod »Grevindekjolen« var syet af et ret groft og grået stof. Men »Pe-Lavsens« piger skulle ikke stå til skamme på kirkegulvet.

Brændevin var på de tider en ret almindelig drik og blev hovedsagelig brugt til »Små Sorte«, altså til kaffepunche. Da brændevin i de dage ikke var belagt med de høje skatter, manglede den heller ikke i de små husmandshjem, og da heller ikke hos bedstefar. Den blev indkøbt i »løs vægt« i en stendunk hos en købmand i Ringsted. Det var gerne en af drengene, der måtte trave til byen, for at hente ny forsyning, når dunken var løbet tør. Under sådan en tur kunne det hænde, at » sådan en bondedrengnold« kunne komme i klammeri med nogle af byens hårde drenge, og det kunne

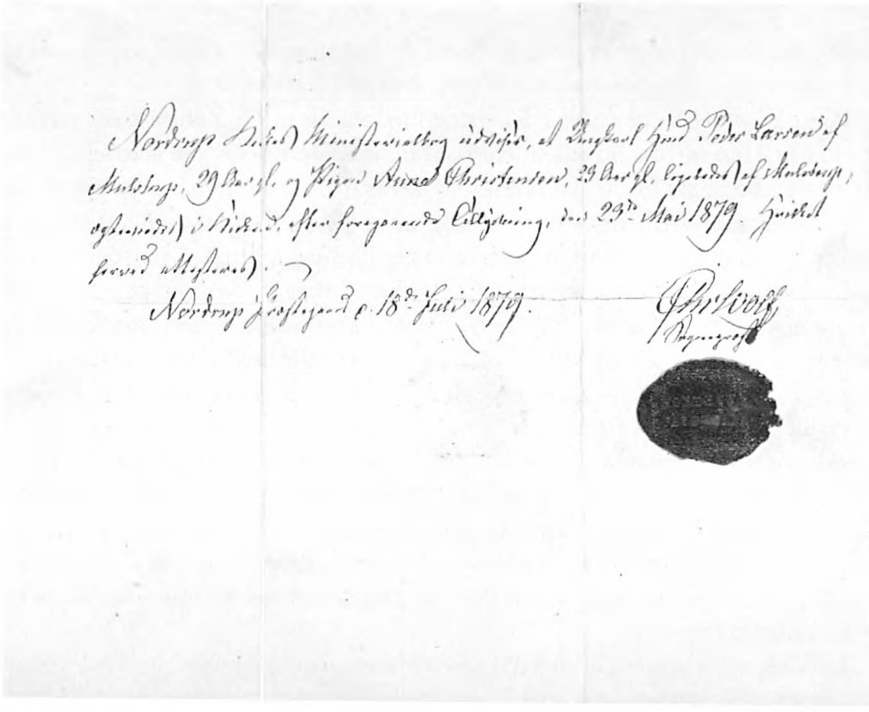

Vielsesattest for Peder Larsen og Anna Christensen, 1879.

Husmand Peder Larsen med sin hustru, - en datter og et barnebarn, ca. 1911-12. Husmandssted i Multrup, Nordrup sogn ved Ringsted.

godt udvikle sig til noget dramatisk. Så var det bare om at få bragt brændevinsdunken i sikkerhed. Brændevin kostede dog alligevel 29 øre potten.

Politisk var bedstefar radikal. Ringsted-kredsen var jo Th. Zahles kreds gennem mange år. Han varetog husmændenes og landarbejdernes sag ved flere lejligheder. Ved valg foregik afstemningen i Ringsted og i 1910, inden kvinderne fik valgret, var der valg til folketinget. Bedstefar var taget tidlig afsted til Ringsted for at afgive sin stemme, så han kunne komme hjem for at bestille noget. Min far, som dengang arbejdede i Ringsted som malersvend, mødte ham tidligt på formiddagen. De fik lige en sludder, og bedstefar skulle da hen og stemme og så se at komme hjem. Han var selvfølgelig gående til Ringsted. Til middag, da far skulle hen til sit pensionat, mødte han igen svigerfar, som endnu ikke havde nået at få stemt. Han havde nemlig mødt et par bekendte, og de havde da været inde og få et par »sorte« sammen. Hen på eftermiddagen mod fyraftenstid skete det samme, man møder jo så mange bekendte på sådan en valgdag, men nu skulle det altså også have en ende. Stemmelokalerne lukkede selvfølgelig på et vist tidspunkt. Ved ellevetiden da far skulle følge pigen (min mor) hjem, mødte de ham for sidste gang. Om der var blevet stemt, fik de ikke rigtig klarhed over; men der var stemning til stede. Det var vist blevet til mere end et par enkelte kaffepunche.

Hverdagen på landet gav iøvrigt ikke anledning til de store udsving. Man passede sin dont og arbejdsdagen var lang. Efterhånden som børnene voksede til, kom de ud at tjene, og det var i en ung alder. Så snart de kunne tjene til føden, kom de hjemme-

fra. Min mor, som i dåben fik navnet Karen Apollonia, blev født i Mulstrup den 9. februar 1891 som nr. 6 i børneflokken. Som 8-årig kom hun ud at tjene som lillepige på en gård i Havbyrd, ca. 2 km. fra hjemmet. Det var svært i den første tid, det kostede nogle tårer hver aften, inden man faldt i søvn. Hver anden søndag fik hun dog lov til at stikke et smut hjem til far og mor. Hun gik i skole i Mulstrup hos lærer Clausen 3 dage om ugen, men i sommertiden kunne det knibe at få tid, da selv den mindste arbejdskraft efter datidens mening var nødvendig. Lærer Clausen mente ellers, at hun havde så gode evner, at hun skulle i skole i Ringsted; men det var der ikke midler til. Hun måtte som barn i det mindste tjene til føden.

Årene gik - alle børnene blev efterhånden gift. En datter, der i mange år havde systue i hjemmet, giftede sig i en lidt senere alder. Samtidig var de gamle blevet trætte af det hårde slid. Midt i tyverne solgte de stedet, og lejede sig ind i et hus, der var nabo til Nordrup Brugs. Huset var af træ og bygget i Smålandsk stil. Det var en svensker, Peder Rüdberg, der ejede det, og han beboede tagetagen.

Her boede de så de sidste år, min bedstefar levede. Han døde i vinteren 1929, i det år, de ville have fejret deres guldbryllup.

En søn, der var tømrermester i Sneslev, byggede nyt værksted, hvor han i den ene ende af bygningen indrettede en lejlighed til sin mor. Her boede hun, til hun i en høj alder døde om foråret i 1946.

De fik deres grav på Nordrup kirkegård. Graven er nu sløjfet. Det gamle sted ligger der stadig på vejen til Hætterne. Som noget nyt har det fået nr. 12. Stråtaget er erstattet af tegltag. Der er nye vinduer, men små og i stil med de tidligere. Stalddøren i gavlen er muret til. De store popler er der stadig og på »banken« er der plantet graner, der nu er af anselig størrelse. På marken græsser der får, og i læ af »banken« er der bygget et fårehus med stald og høloft.

Jeg kører af og til forbi på vejen og ser det på afstand. Jeg vover mig ikke ind. Jeg ville måske miste drømmen om min barndoms oplevelser.

Gimlinge Kirkegods

Af Ole G. Nielsen

For nogle år siden modtog Lokalhistorisk Arkiv for Hashøj Kommune nogle papirer til affotografering fra sognepræst Kirsten Støvring, Gimlinge. Det var dele af korrespondancen mellem den tidligere sognepræst i Gimlinge - Chresten Schow Quistgaard, der ejede Gimlinge kirke og kirkegods, og godsforvalter Frederiksen, Lyngbygård, som boede i Jægerhuset i skoven »Simons Stubbe« ved Sønderupsønder. Brevvekslingen omhandler forskellige spørgsmål vedrørende Gimlinge kirke og gods, for pastor Quistgaard var på det tidspunkt emeritus og boede på Frederiksberg Allé i København, og det var godsforvalteren på Lyngbygård, som varetog hans interesser. Brevene handler f.eks. om overdragelsen af en gård til arvefæste, afståelse af gadejord til sognerådet og om der skulle fløjl eller plys på knæleskamlen i kirken. Det er ikke en komplet samling, der er kun 8 breve dateret i årene fra 1873 til 1877. Brevene er blevet overdraget sognepræsten i Gimlinge af et oldebarn af den tidligere præst og kirkeejer. Derfor er det kun halvdelen af korrespondancen vi kender, nemlig brevene til ejeren, Chresten Schow Quistgaard. Men af Frederiksens henvisninger, kan man let forstå sammenhængen.

Gimlinge kirkegods er fuldstændig opløst, men fra 1688 til 1932 udgjorde det en lille godsdannelse, hvis tilblivelse skal søges i kronens salg af gårde, huse og kirker i den tidlige enevældes tid, hvor man betalte statens kreditorer med jord. Amtmanden over Antvorskov og Korsør amter - Hugo Lützow fik 28. april 1688 skøde på patronatsretten til Gimlinge kirke med kirkens andel af korntiende og kirkens tilliggende jordegods i Gimlinge sogn og by 4 gårde, 2 kirkejorde på Vemmeløse mark, 1 jord på Flakkebjerg mark, 2 kirkehuse og 1 hus. Til gengæld skulle amtmanden opgive sin fordring på en årlig pension på 200 rdl. som han mente at tilkomme siden 1680. Gimlinge kirkegods omfattede da godt 20 tdr. hartkorn.

Hugo Lützow døde i 1693 og blev begravet i Gimlinge kirkes sakresti tillige med sine 2 hustruer. Hans søn - oberst Frederik Lützow arvede både Gimlinge kirke og kirkegods tillige med faderens øvrige gods.

I 1700 solgte Frederik Lützow Gimlinge kirke og kirkegods til ritmester Erik Steensen, der var ejer af den dengang eksisterende Lystager hovedgård. Hans enke - Vibeke Urne solgte i 1711 til Claus Beenfeldt, hvis sønner Poul Christoffer, Claus Bendix og Herman Frederik i 1751 afhændede til søsteren Magdalene Cathrine. Hendes

Pastor Chresten Schow Quistgaard og hustru Henriette Emilie Guldberg. Han ejede Gimlinge kirke og kirkegods fra 1831 til 1879 og var præst i Gimlinge 1840-67.

arvinger solgte til Andreas Lund, som i 1782 afstod til Jørgen Nicolaj Achen, sognepræst i Gimlinge fra 1760 til 1785. Præsten solgte dog samme år kirke og kirkegods til justitsråd Morten Quistgaard til Gjerdrup og Lyngbygård, han var en af sin tids mest fremtrædende godsejere.

Gimlinge gods bestod nu af 5 gårde og 8 huse i Gimlinge, 1 gård i Vemmeløse og 1 jordlod i Flakkebjerg.

I 1798 fulgte Gimlinge kirke og gods sammen med Gjerdrup og Lyngbygård til Morten Quistgaards søn, kaptajn Peter Christopher Quistgaard, der døde i »Træskoslaget« ved Køge 29. august 1807. Enken - Henriette Elizabeth Schow beholdt godserne, og efter hun havde giftet sig med storgodsejeren Peter Johansen de Neergaard, Gunderslevholm, beholdt hun sine børns arv ved ægtepagt.

I 1831 delte hun imidlertid godset, så Morten Quistgaard fik Gjerdrup, Carl Julius Rehling Quistgaard overtog Lyngbygård og Chresten Schow Quistgaard, der samme år af moderen var blevet kaldet til sognepræst i Boeslunde, arvede Gimlinge kirke og kirkegods. Han byttede i 1840 med præsten i Gimlinge - Emil Clausen, så Quistgaard kunne blive præst ved sin egen kirke.

Chresten Schow Quistgaard har skrevet nogle erindringer, der nu opbevares af oldebarnet pastor Chresten Rehling Quistgaard, København. I disse erindringer berettes:»Min ældste broder skulle overtage Gjrdrup med underliggende gods som sin arvedel, min yngre broder Julius ligeledes Lyngbygård med underliggende gods som sin arvedel, og jeg, den ringere del, Gimlinge kirke med kirkegods med nogen godtgørelse i penge, prioriteret i Lyngbygård med gods.

Vi lakkede nu hen ad året 1840, som var det tiende år efter at jeg var kaldet til sognepræst for Boeslunde menighed, da mit kaldsbrev var dateret den 19. januar 1831. Jeg havde siden 1831 majdag været i besiddelse af Gimlinge kirke og kirkegods og tiende som min fædrende arv, men da tienderne endnu ikke dengang nogetsteds var fastsat, men tiendeejerne hvert år ved høstens tid måtte enten accordere eller tælle tienderne med tiendeyderne, så kunne jeg sålænge jeg boede så langt fra tiendeyderne ikke tælle selv med dem. Dette benyttede naturligvis yderne til at få en meget lav accord, f.eks. 5 td. byg pr. td. hartkorn eller sådant lignende, hvilket for så gode jorder som Gimlinge sogns var meget lavt og altså årligt blev et temmeligt tab, som i tidens løb ville kunne blive stort. For at det ville være mig muligt at få det rette begreb om Gimlinge kirketiendes sande værd, når tiden kom at samme skulle vurderes af tiendekommission til fast ansættelse, ville det være mig til nytte nogle år forud selv at have kunnet tælle tienden med yderne derhenne, og da det netop traf således at der åbnede sig en lejlighed til således at kunne stifte nær bekendtskab med tienden og ydernes forfatning, ligesom også som præst til Gimlinge kirke, at blive min egen kirkepatron og således på den bedste og fordelagtigste måde tage mig af min egen kirke, så benyttede jeg efter vel og nøje overvejelse af alle de tilstedeværendse forhold, den givne lejlighed at bytte kald med pastor Emil Clausen, der den tid var præst i Gimlinge, således at vi, når den kongelige tilladdelse kunne fås skulle flytte endnu i samme år 1840 hver til sit kald, hvilket også skete i god enighed i november måned ved Mortensdag.

Ved dette bytte fik rigtignok Clausen en større pengeværdi, men jeg vandt det igen derved, at jeg fik kirketiende, der var min ejendom, bragt op til højere værdi. Dernæst dersom Clausen end fik højere præstetiende i Boeslunde, så fik han der mindre præstelod, da jeg i Gimlinge fik noget over 40 tdr. land mere i præstelodden.«

Gimlinge kirkegods bestod på det tidspunkt af 4 gårde og 5 huse i Gimlinge og 3 huse og 1 jordlod i Flakkebjerg. Det hele vurderedes i hartkorn til 27 tdr. 3 skp. 3 fjk. 1 alb. og udgjorde 254 tdr. land. Hertil kom kirken, dens indtægter og præstegården med omkring 100 tdr. land. Folketællingen fra 1850 viser også, at det ikke var en almindelig præstegård, men et herskabshjem. Foruden præsten, hans hustru og søn, var der husjomfru, 4 tjenestekarle og 4 tjenestepiger. (Til sammenligning havde den jævnaldrene præst i Sørbymagle 1 tjenestekarl og 2 tjenestepiger.)

Pastor Quistgaard havde allerede i 1841 ombygget præsteboligen, så den blev grundmuret. Men natten mellem 1. og 2. november 1850 nedbrændte hele præstegården. Brandforhøret kunne ikke fastslå årsagen, men et rygte siger, at branden vist nok var påsat af en tidligere fæster. Præsten lod året efter opføre en ny præstegård.

Stuehuset, der er det eneste bevarede af Quistgaards byggeri, ligner mere hovedbygningen til en halvstor proprietærgård, hvilket den også var.

Chresten Schow Quistgaard var sognepræst i Gimlinge til 1867, og rejste så til København, hvor han døde i 1879. Hans søn - Harald Herman Quistgaard arvede godset. Han boede da på Sophienlyst ved Helsingør og ejede Ørsholt. Senere fik han Holbækgård ved Randers, blev hofjægermester og tog navnet von Rehling-Quistgaard. Han oprettede to pengefidiekommier, og derfor kan man på hans gravsten på Gimlinge kirkegård se, at han både var fidiekommisbesidder og hofjægermester. I 1886 solgte han Gimlinge kirke og kirkegods til sin kusines mand - godsejer Charles Adolph Dines de Neergaard, Gyldenholm. I skødet af 10. september 1907, da hofjægermester Charles A. D. de Neergaards gods blev overdraget sønnen Carl de Neergaard, bestod godset af 4 dele, nemlig: Gyldenholm gods, Gyldenholm skovgods, Castrup gods og Gimlinge kirke med kirkegods. Kirkegodset bestod nu af næsten 27 dr. hartkorn og omfattede gårdene matrikelnumrene 9, 10, 11 og 12 samt parcellerne med matrikelnumrene 37, 38, 40, 41, 50 og 56. I en lidt ældre opgørelse over æste- og arvegods i Antvorskov Birk, fås et bedre overblik over kirkegodsets omfang. Foruden de 4 gårde, der var fæstet til Hendrik Pedersen (nr. 9), Peder Larsen (nr. 10), Ole Jensen (nr. 11) og Ole Christensen (nr. 12) var der 8 husmandsbrug, som var fæs-

Gimlinge præstegård, opført 1851.

tet til Hans Nielsen (nr. 37 og 50b), Lars Andresen (nr. 38 og 50d), Søren Christensen (nr. 39 og 50e), Johan Christensen (nr. 40 og 50f), Poul Christensens enke (nr. 41 og 50g), Marius Sørensen (nr. 42 og 50a), Lars Christoffersen (nr. 43, 49 og 50h) samt Henrik Olsen (nr. 44 og 50e).

Efter Gyldenholms overtagelse af kirkegodset ophørte det reelt med at eksistere, det forvaltedes fuldstændigt som en del af Gyldenholm, og overgik efterhånden til selveje. Præstegården blev delt i 4 parceller og kirken overgik til selveje i 1932.

Gimlinge kirkegods begyndte som en del af en godsdannelse - og det ophørte igen som en sådan. Kun i årene 1831 til 1886 var det en selvstændig ejendom.

Tilbage i Gimlinge er kun pastor Quistgaards bolig og hans gravsted ved korets østgavl. Her hviler foruden præsten og hans hustru, deres søn Harald Herman von Rehling-Quistgaard og dennes hustru Thora Marie Neergaard, (der ikke er i familie med de Neergaarderne). Hertil kommer deres 3 sønner: fidiekommisbesidder Peter Christopher von Rehling-Quistgaard, løjtnant Joachim Gotlob von Rehling-Quistgaard og billedhuggeren Harald Quistgaard, hvis gravsten er udformet af sønnen - tegneren og billedhuggeren Jens Quistgaard. Ved Harald Quistgaards gravsten står en sten med et relief af en sørgende kvinde. Det er et gravmonument, Harald Quistgaard en gang lavede, og da det aldrig var blevet solgt, valgte familien at stille ved hans grav.

LITTERATUR:

Seehusen - Optegnelser om Lyngbygård og Gjerdrup hovedgårde og godser samt Gimlinge kirkegods m.m. 1868.

Erh. Quistgaard - Stamtavle over slægten Quistgaard. 1893

L. Christensen - Lidt om præst og kirkegang i Gimlinge sogn for 3 snese år siden. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1918 s. 171-177.

Erik Nielsen - Et minde om »Træskoslaget«. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1976 s. 82-85.

Paul Nedergaard - En dansk præste- og sognehistorie. 1953. Bind 2, Roskilde Stift s. 495-498.

Middelalderteglværker i Ringsted kommune specielt Benløse Teglværk

Af Frede Andersen

Kirkerne i Ringsted kommune, 17 ialt, er hovedsageligt opført af munkesten, som e avet på teglværker, der sikkert er blevet anbragt i nærheden af, hvor kirkerne skull igge. Således lå Benløse teglværk, fundet i 1982, kun 350 m fra Benløse kirke.

I bogen »Kulturminder i Midtsjællands gamle stednavne« af P. Wahl er 7 formo lede middelalderteglværker lokaliseret ud fra Ringsted kommunes gamle mar navne og markkort, nemlig: Sigersted, Giesegård, Benløse, Valsømagle, Høed Skee og Skjoldenæsholm. I Sigersted og Valsømagle er der på de lokaliserede stede undet munkesten.

På ejerlavskortet over Ringsted kommune er kirkerne og teglværkerne anført.

Teglovnsbanken med de oppløjede munkestensbrokker. Benløse kirke i baggrunden.

Ejerlavskort over Ringsted kommune.

Benløse Teglværk

august 1982 skulle et nyt idrætsanlæg påbegyndes i Benløse, og herved dukkede ester af et middelalder teglværk frem. Museumstekniker Svend Hansen blev under-ettet om fundet, hvorefter Nationalmuseet tog sig af sagen. Under ledelse af arkæo-ogerne Birgit Als Hansen og Morten Åman Sørensen gik man i gang med udgrav-

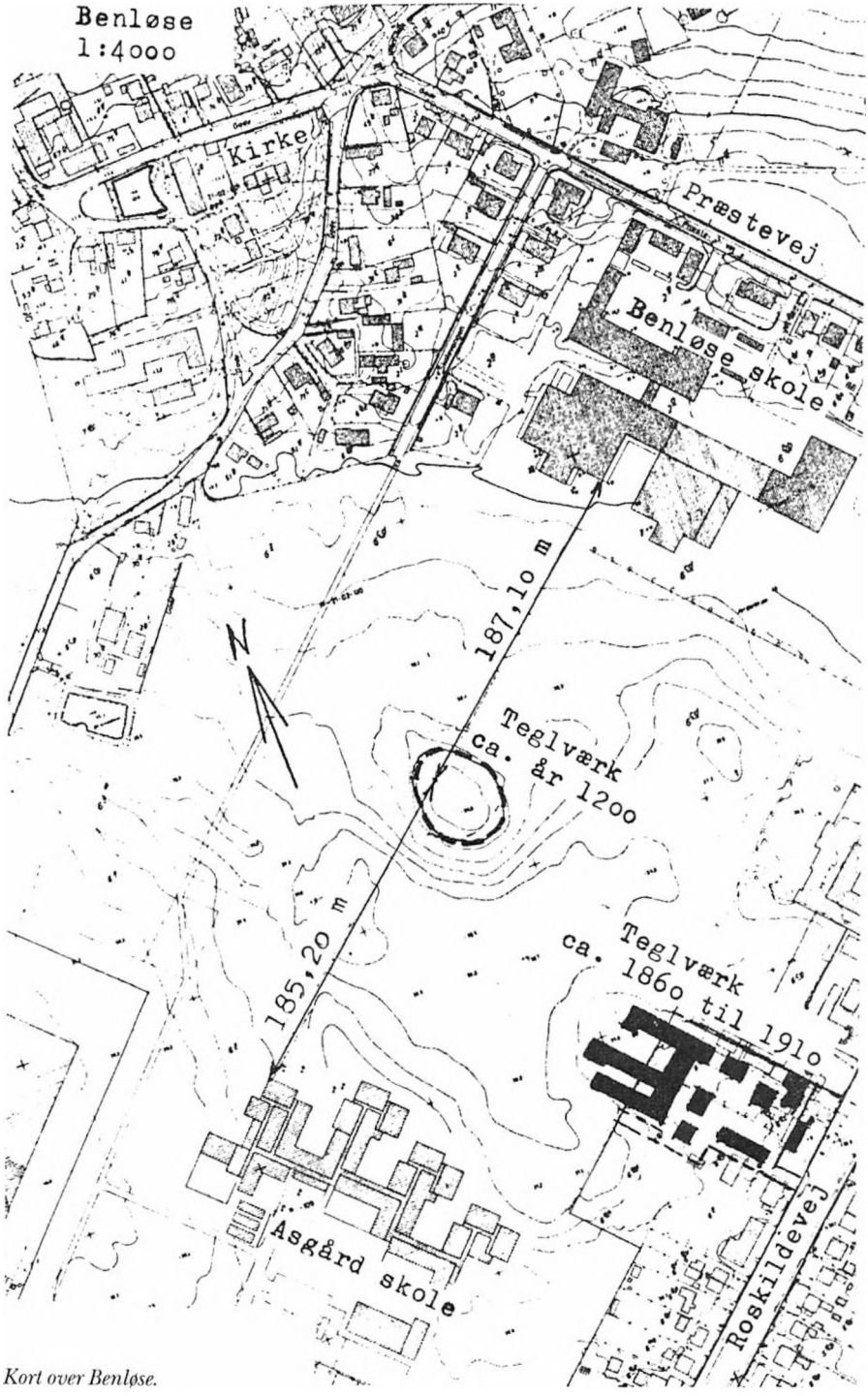

Kort over Benløse.

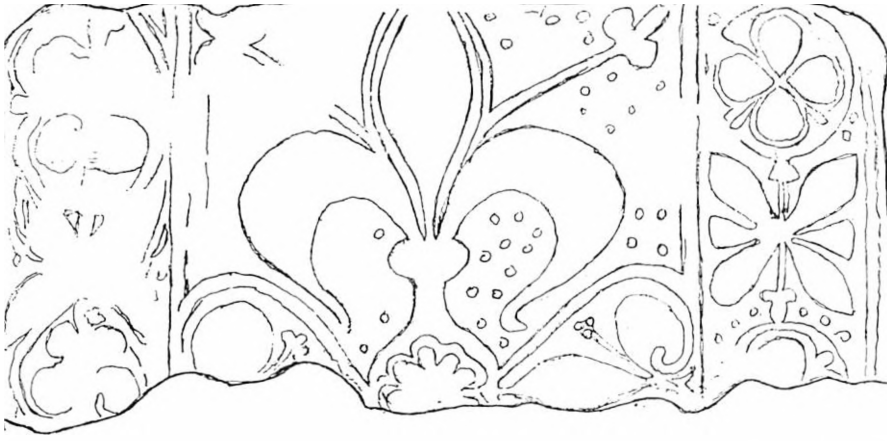

Tegning med ornamenteret flise.

længde 23,8 cm.
tykkelse 6,0 -

ningen af teglværket, som menes at stamme fra ca. år 1200. Et nyere teglværk, som har været i brug fra ca. 1860 til ca. 1910, har ligget ved Roskildevej.

I teglværksområdet fandtes en munkestensruin ca. 1,50 m under terræn, som bestod af 2 rum, der hver var ca. 12 m² store, samt 2 mindre rum i den nordlige del. Murene var af munkesten og ca. 45 cm tykke. Gulvene var belagt med munkestensfliser, hvoraf enkelte var dekorerede med ornamenter (f.eks. den franske lilje).

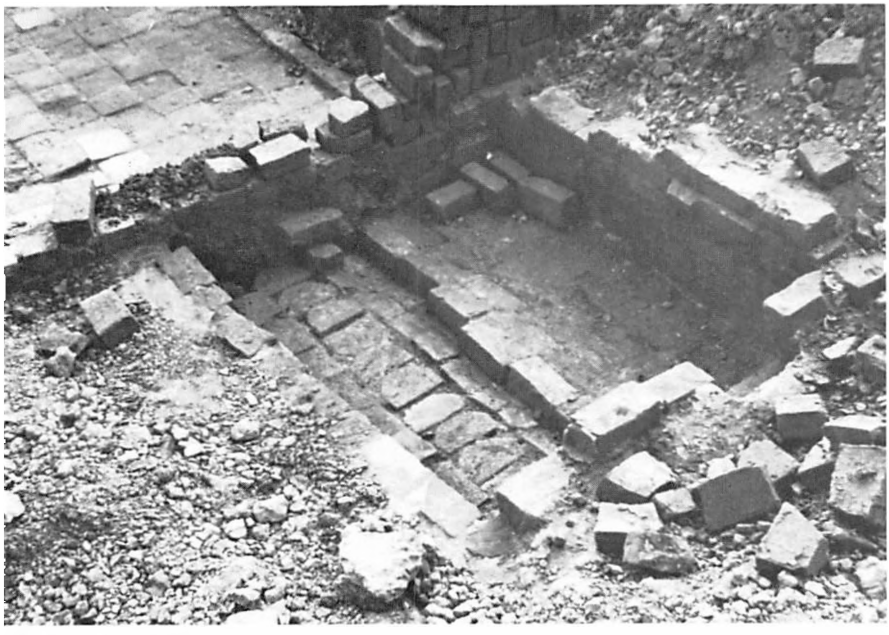

Munkestensruin af bygning.

Munkestensruin af bygning.

Lagerplads.

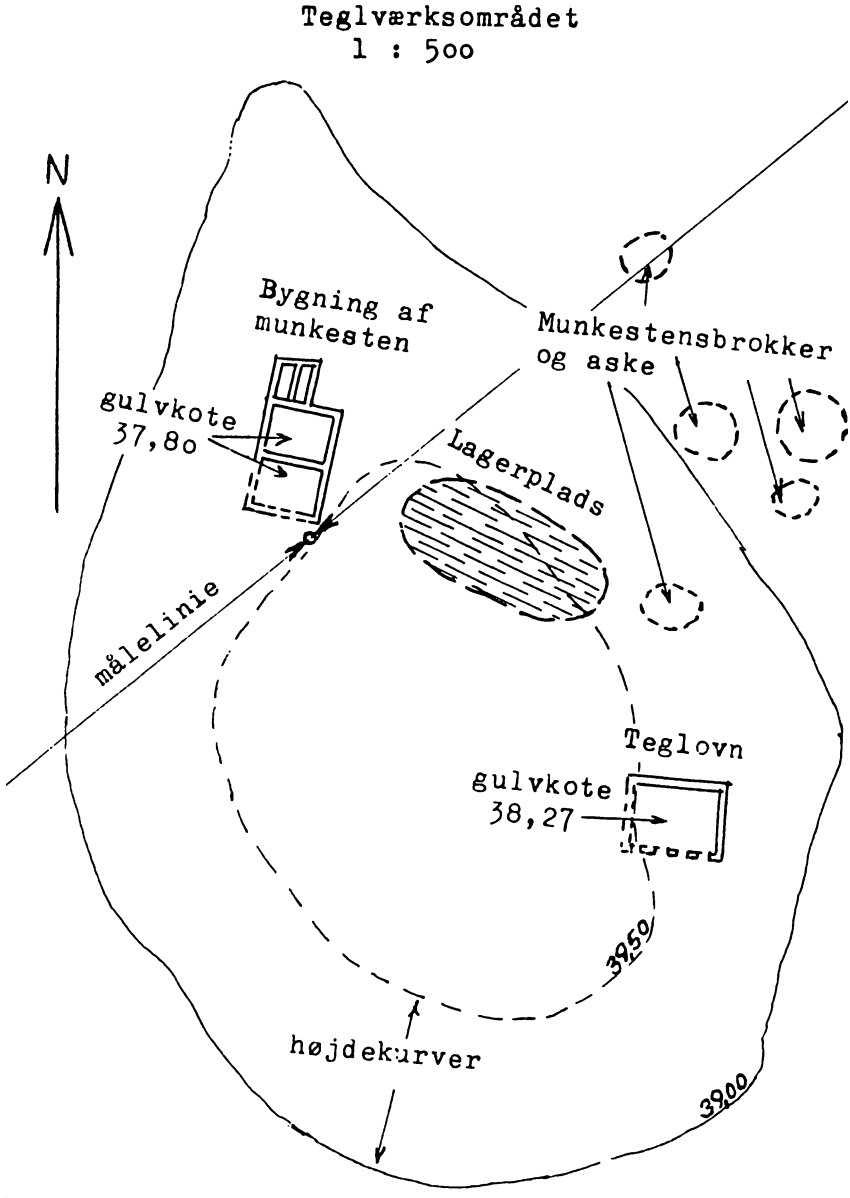

Kort over teglværksområdet

Både fliser og munkesten havde samme dimensioner som de, der er anvend bygningen af Benløse kirke.

Det var ikke muligt at bestemme, hvor dørene havde været, da murene delvis afdozet til gulvniveau.

Bygningen kan have været brugt som værkstedsrum eller opholdsrum for teglværksarbejderne, men det vides ikke med sikkerhed.

Øst for bygningen i et område på ca. 7 × 14 m fandt man ca. 50 cm under terræn en del munkesten, der dels lå på fladen, dels på kanten. Da stenene lå ret symmetrisk og tæt sammen, må man antage, at de har været fundament og gulv i en bygning, som måske har været brugt som lagerplads.

I den østligste del af området lå en ovn ca. 1,25 m under terræn. Den var ca. 5 × 7 m stor og ret medtaget. Åbningerne til fyringskanalerne var små huller, der var muret op som rundbuer i en bredde af 60 cm.

I den nordlige del af området fandt man, efter at øverste lag, ca. 50 cm, var afdozet, en del munkestenbrokker og aske, måske rester fra en anden ovn eller bygning, men det blev ikke nøjere undersøgt.

Da den nærmere undersøgelse af teglværksområdet blev iværksat var den sydlige del samt hjørnerne af bygning og ovn allerede afdozet i ca. 2 m dybde. I dette område, der udgør ca. 2/3 af hele arealet, kan der have været andre bygninger og ovne.

Nutiden kom med sine krav, og entreprenørarbejdet med idrætsanlægget måtte fortsætte.

De kirkelige forhold i Stenmagle sogn

Af Holger Jørgensen

I tiden fra vikingetidens slutning omkring år 1000 og de næste 200-300 år har Stenmagle sogn nok især været præget af:

1. Meget stor stigning i befolkningstallet og udflytning til nybyggerbyerne Assentorp og Nyrup.
2. Bygning af en kirke, først i Stenlille og senere i 1100-tallet i Stenmagle.

Dette sidste har ikke alene været en stor byggeopgave, men en ændring i menneskenes måde at leve og tænke på - ændringer, der i vikingetiden havde den tankegang, at et liv i krig og en død for sværdet var en ærefuld død - og til den kristne tankegang fra de ti bud: Du må ikke slå ihjel, og du må ikke begære en andens ejendom. Fra vikingetidens slutning sker der også en ændring i de sociale forhold, idet vi må tænke os, at der har ligget en storbondegård, (Stenmaglegård - Øxneskov), med tilhørende huse med og uden jord i en lang gade ud fra godset, men med et betydeligt afhængighedsforhold til denne gård.

Da kirken blev bygget blev der to herrer (Gud og storbonden), og der opstår en kamp om magt og indflydelse. Efter at munkene fra Sorø kloster fik ejendomsret over Stenmagle by i 1293 har storgården i Stenmagle nok hurtigt udspillet sin rolle. Munkene overtog byen og gården, men ikke kirken og dens jord. Kampen om magt og indflydelse fortsætter - nu mellem kirken (Roskilde bispestol) og munkene (Sorø kloster). Denne kamp om magt fortsætter i flere hundrede år endnu - f.eks. ansatte kirken præsterne, mens Akademiet ansatte skoleholderne, da man fra 1732 fik skole.

Stenmagle kirke har i tidens løb skiftet ejere. Kirken er bygget i 1100-tallet - ingen ved af hvem, men det er nok mest sandsynligt, at det er byens befolkning i fællesskab. Senere er Stenmagle Gård måske trådt til som kirkepatron, inden Roskilde bispestol overtog kirken. I midten af 1400-tallet ejes kirken af Roskilde bispestol. Vi ved, at da præstegården brændte under Oluf Lauridsens præstetid, var denne under Roskilde bispestol.

De to kirker (Stenmagle og Stenlille) er senere blevet solgt. I 1709 hedder kirkepatronen Ejler Jacobsen Ejlers og hans hustru hedder Karen Drostrup. I kirken findes nemlig »en liden udgraveret oblatæske«, (nævnt i skødet år 1800).

Senere er kirken sammen med Stenlille kirke solgt til »kongelig majestæts bestalter kaptajn af infanteriet« Jacob Mathias Kleve. Kleve sælger de to kirker i december

1726 (approberet jan. 1727) til justitsråd Lauritz Kreyger for 4000 rdl. (Er det den samme justitsråd, som blev afskediget i 1726 »som overbevist om bestikkelse«?) En betingelse ved salget er:» . . . de tvende af mig udgivne kaldsbreve til præste- og degnekaldet til mine tvende sønner, Joseph og Benjamin Larsen Aagaard, og af hans majestæt konfirmeret, ved magt bliver, og at jeg og min hustru nyder begravelse under alteret i Stenmagle kirke.« Vi ved om de samme to personer, at præsten var sindssyg og at degnen var »studsig og enerådende«. De har altså ikke kunnet afskediges.

Kirkerne blev senere (11. juli 1731) solgt til Oberst Schack til Kongsdal (tilholdssted for det af Chr. V. oprettede sjællandske rytterregiment). Dennes enke Hybolita Maria Chathrine von Bülow sælger de to kirker i 1752/53 for 23.000 rdl. til Johan Ludvig Holstein, greve til Ledreborg. Skødet opremser alle de store og små stykker, der hører til kirkerne. En betingelse ved skødet er »at studiosus Nicolai Brorson, som sussederer nuværende sognepræst for bemeldte Stenmagle og Stenlille menigheder hr. Søren Wiehardt, når han ved døden måtte afgåe, i alle måder bliver i sin fulde kraft«.

I 1750-erne købte grev Christian Frederik Holstein-Ledreborg (søn af Johan Ludvig Holstein) Bonderup gods af geheimeråd Holger Skeel. Da Ledreborg i 1760-erne kom i økonomiske vanskelligheder på grund af et stort byggeri og haveanlæg solgtes Bonderup i 1766 til herredsskriver, senere overauditør P. Larsen Wiihm, som blev ejer 1766-1796. Stenmagle og Stenlille kirke blev også solgt til Bonderup (antagelig 12. juni 1771). Kammerjunker Tonnes Christian Bruun Neergaard købte Bonderup i 1796 og 1. november 1800 solgtes de to kirker til Sorø akademi for 16.466 rigsdaler, 5 mark og 9 skilling, nemlig for 25 rigsdaler pr. td. »kirketiende-ydende ager og eng og skov skyldshartkorn«, hvilket for Stenmagle kirke var 441 td. 3 skp. 3 fj. og for Stenlille kirke 217 td. 1 skp. 2 fj. og 2 alb.

Af handelen fremgår også, at stenlille kirketiende pt. af Bonderups forrige ejer er bortfæstet til kromand Dyrlunds enke i Ugerløse for hendes levetid (hun døde i 1817), ligesom der er en »overensstemmelse med en kongelig indbydelse« med en Peder Jensen Vanløse. Denne er antagelig ejeren af Fælledbjerggård, som blev den første selvejer i Stenmagle sogn.

Det fremgår også af skødet, at kirken nu ikke ejer jord (opr. hartkorn 1 td. 2 skp. 1 fj. 2 alb.). Denne er solgt fra og betalingen 300 rigsdaler deponeret i kongens kasse til kirkeejeren. I 1934 gik de to kirker over til selveje.

Selve kirkebygningen er opført engang i 1100-tallet, som mange kirker på egnen. Den er opført i romansk stil af rå og kløvede kampesten - en lille mørk kirkebygning med tre små vinduer i hver side af skidet og med tre i koret, hvoraf det ene sidder der endnu.

Alt, hvad der foregik i kirken, foregik på latin, og alle stod op til gudstjenesten.

I 1400-tallet ændrer byggeskikken sig. Kirken har nok også trængt hårdt efter 200-300 års brug. Der blev nu bygget tre hvælv over skibet. Senere i århundredet er tilføjet et sakristi med krydshvælv og et tårn, som blev bygget sammen med skibet ved en spidsbuet muråbning og selve tårnrummet forsynedes med et krydshvælv. Ca. 1500

får også koret et hvælv i stedet for det gamle bræddeloft og kirken får kamtakkede gavle. Antagelig samtidig er korbuen udvidet og gjort mere spidsbuet. Kirkens eneste inventar fra 1400-tallet er et røgelseskar, som har overlevet udrensningen ved overgangen fra katolicismen til den lutherske tro. Kirkens tilsynsprotokol noterer i 1881 et ønske om at: »et istandsat røgelseskar kan anbringes et passende sted«, og i 1897: »Det tillades at ophænge et i sakristiet henstående røgelseskar i oppudset tilstand i koret«. I 1917: »Synet har intet at indvende imod at den gamle jernlysestage efter anmodning afgives til Nationalmuseet. Derimod bør røgelseskarret forblive ved kirken«. I 1929: »Det gamle røgelseskar, der er forgyldt og hænger over døbefonten med installeret elektrisk lys bringes tilbage til sin oprindelige skikkelse ved Nationalmuseets bistand og ophænges i kirken således, at det ikke kan fjernes«. Det kommer tilbage i 1931 i restaureret stand.

På korbuerundingen har der været kalkmalerier forestillende 1) St. Jørgen og dragen og 2) St. Erasmus martyrium. De blev i årene 1883 og 1886 afdækket og igen tildækket, da de var delvis stærkt medtagne.

I 1650 får kirken en ny døbefont af træ i bruskbarok og med apostelfigurer (måske lavet af en lokal håndværker). Til fonten hørte oprindelig en himmel (er den fjernet i 1862 eller i 1883? Tilsynsprotokollen viser det ikke). Den gamle granitdøbefont er i nyere tid fundet i præstegårdens have og står nu opstillet i Saxos celle på Sorø akademi.

Prædikestolens ældste dele er fra 1606 og med teksten: »Kristus blev os visdom af Gud, retfærdighed, helliggørelse og forløsning«. Tillige står præstens navn (Hans Jensen Stougaard). I felterne ses de 4 evangelister. Himlen er urørt, men selve prædikestolen er ændret, bl.a. i 1916, hvor den blev sænket 9 tommer og i 1959 udførtes en ny trappe til prædikestolen og »vangerne« fjernedes. De nuværende kirkebænke er fra 1862/63, men der ses rester af bænke fra 1625-1650. Sideskibet fik nye bænke i 1959.

Den oprindelige katolske altertavle blev 28. september 1592 udskiftet med en katekismustavle med latinske skriftsteder, anskaffet af den første forstander for den kgl. skole i Sorø, Chr. Makkabæus Alpinas. Den nuværende altertavle er fra 1865, malet af Chr. Dalsgaard og forestiller de to gravide kvinder Elisabeth og Maria.

Over kirkens korbue hænger et krusifiks fra ca. 1520, oprindelig med gotiske farver, senere overmalet og nu restaureret. Det hængte indtil 1861 i korbuen, flyttedes så til sakristiets nordvæg, men hænger igen fra 1971 på den oprindelige plads.

Degnestolen er fra 1533. På stolen ses to våbener tilhørende roskildebispen Rønnow og ærkedegnen ved Roskilde domkapitel, Gyldenstierne. Nogen nærmere forbindelse mellem de to våbener lader sig i øvrigt ikke påvise. Stolen har imidlertid været skilt ad og er blevet sat sammen på en anden måde. Den stod oprindelig oppe i koret, mens den nu står nede ved indgangen.

Kirken må i en årrække have været uden klokker, da den oprindelige klokke måtte afleveres ved klokkeskatten i 1528. Kirken fik en ny klokke i 1590 med teksten: »Herrens ord bliver i evighed« (samt kirkeværgens navn: Jens Bendson, Niels Hainns-

søn). Den anden klokke er fra 1614 og har teksten: »Herre giv fred i vore dage, thi der er ingen anden, som vil stride for os end du, vor Gud«.

Ved kirkens nordside lå oprindelig en bygning af kvadratisk grundform på ca. 5 m. På bygningens nordside var der en dør, anbragt usymmetrisk, men ud for våbenhusets dør. (Var den et kapel eller blot en redskabsbygning)? Senere blev denne bygning meget skødesløst ombygget til en bredde af ca. 8,5 m og man gennembrød muren til skibet og dannede to store halvrunde bueåbninger. Ved denne lejlighed må skibets norddør være forsvundet. Kirken blev hovedistandsat i 1862/63 og bl.a. blev hele korets østvæg ommuret. Derved opstod ønsket om at gøre noget ved den nordlige tilbygning. Den blev i 1894 nedrevet og helt ombygget. Ved denne lejlighed fandt man en simpel kampestensgrav med et mandsskelet. Graven formodes at stamme fra før den nordre tilbygning, altså en grav på selve kirkegården.

Ved et kirkesyn i 1878 drøftedes placeringen af to kakkelovne - den ene ved tårnrummets nordvæg og den anden foresloges placeret ved korbuens væg oppe i koret »dels for ikke at vansire kirken dels for ikke at berøve den for megen siddeplads«. Skorstenen viser, at den må være anbragt i skibets nordside op mod koret. I 1911 er der opstillet et »varmeværk«. Det stod i våbenhuset afsondret ved en skillevæg fra dør til dør. Varmen gik under gulvet til en rist og retur gennem en rist øverst i våbenhuset. Ved fyringen kom der ofte røg og støv ud i kirkerummet, således at den ofte i disse år måtte hvidtes. I krigsårenes strenge vintre overnattede graveren ofte i fyrrummet, fordi der hele tiden skulle fyres for at få varme nok til om søndagen. Under første verdenskrig fyredes mest med tørv og stødbrænde (i 1918 således 150 td. tørv og 10 rm. stød). Fyret fungerede imidlertid bedst ved kul og i 1917 holdtes de fleste gudstjenester i missionshuset, der kun fordrede en femtedel til opvarmning. I 1954 gik kirken over til elektrisk opvarmning.

Menighedsrådets forhandlingsprotokol for 1923 skriver: »Elektrisk lys i kirken. Ved listeombæring er indkommet 1.700 kr. Tillige er lovet 2½ lysekrone = 1.400 kr. (anonym giver) ialt 3.100 kr. Man enedes om, at der bør være 3 lysekroner i hovedskibet og 1 mindre i koret samt god belysning i sideskibet. Desuden bør der være to lamper ved orglet, 1 á 2 under orglet, 1 i sakristiet, 1 på prædikestolen, 1 i våbenhuset, 1 i fyrrummet og 1 over indgangsdøren. Samtidig indlægges eletrisk kraft til orglets bælg. Udgiften blev ialt 3.300 kr. med kablet«.

Særkalk. I 1921 blev der fremsat et ønske om indkøb af særkalke, men det blev afvist på et menighedsmøde. Ved et menighedsmøde i 1935 stemtes for indførelse af særkalke. Der blev indkøbt 50 Dagmarkalke samt to småborde til brug ved altergang. I 1959 opsættes en hylde til særkalkene langs alterskranken.

Orglet er fra 1861. Det blev bygget på et pulpitur, således at der var siddepladser under det. I 1888 bemærker synet, at orglet »på dets nuværende plads ikke er i stand til at fylde kirkens rum« og det besluttedes at henstille til kirkeejeren at sænke orglet. Det vides ikke om det nogensinde skete. Orglet blev i 1917 repareret af orgelbygger Storup (for 2.248 kr. 04 øre). Orglet blev igen restaureret i 1974/75 af Fa. Husted og

anbragt på gulvet - denne gang for en pris af 44.300 kr. + moms, samt for fjernelse af pulpituret ca. 50.000 kr.

Kirkegården ser meget anderledes ud i dag end for blot 100 år siden. I 1891 kræves at »samtlige kirkegårdens træer underkastes beskæring«. I 1892 hedder det, »at der udarbejdes en plan til omordning af parken«. Denne plan loves inden august 1993 og den skal indeholde »et princip der vil blive at lægge til grund for den tilsigtede ordning under fornøden hensyn til lys, luft, murværk og skønhed, at bevare de gamle alléer . . . . om forældede og fritliggende halve allé af valnøddetræer midt på kirkegården tilligemed den på modsatte side stående ufuldstændige beplantning af gamle lindetræer måtte give plads for en nyplantet allé helst af birk«. Den blev plantet i 1893 og i de følgende 5 år fældedes 19 store træer. Så forstår man bedre udtrykket »park«. Det har næsten været en skov. I 1900 udskiftes birkealléen med rødtjørn. I de følgende 50 år fældedes mindst 22 store træer. Fra 1937 påbegyndtes atter en regulering af kirkegården og igen fra 1960-erne. De omtalte alléer var 1) en kastanieallé fra lågen til kirken. 2) En allé tværs på denne i retning øst-vest. På sydsiden af birketræer, på nordsiden af rødtjørn. 3) En allé fra kirkens kor og østpå.

Kirkegården blev udvidet i 1911. Et lighus blev bygget i 1908 efter at kirkesynet mange gange lige siden 1876 havde gjort ihærdige forsøg på at skaffe penge til det. Ønsket om et »nødtørftshus« optræder jævnligt ved synene. Det endte med en tilbygning til lighuset med to toiletter og et lille rum til redskaber i 1923. Da den gamle skole i 1923 blev solgt til graveren anvendtes dennes udhus til brændselsrum for kirken mod en symbolsk betaling. I 1935 viser fremsynet sig. Da fjernes bevoksningen syd for kirken - mellem kirkemuren og vejen - for at skaffe plads til parkerede biler.

Ringmuren om kirkegården optræder ofte ved synet under »mangler«. Den må næsten årligt repareres i mange år. I 1969/70 blev den endelig erstattet af en rødstensmur.

En moderne toilet- og redskabsbygning bygges nordvest for kirken i 1970. I 1979 fik kirkegården en fællesgrav ved den nordre kirkegårdsmur.

Som et af resultaterne af lægmandsbevægelsen blev kirken grundigt restaureret i 1862/63. Kirken fik nye smedejernsvinduer, murene blev rensede og koret blev næsten ombygget. Der kom tillige nye stole. I 1861 fik kirken et orgel, som er blevet hovedrestaureret i 1975. Bonderup gods ejede en del jord i Vanløse, og en del af ejerne følte sig knyttet til Stenmagle kirke - også før Bonderup blev ejer af kirken.

I en præsteindberetning fra 1755 nævnes, at der står to kister i sakristiet. Familien Erik Jacobsen Eilers ejede Bonderup i årene 1699-1711. Det var to af deres børn, der lå i de to kister:

1. Erik Jacob Eilers født 12. april 1693 og død 3. februar 1705. Kisten var betrukket med sort læder.
2. Birgitte Christine Eilers født 1. maj og død samme år den 24. september 170... Tekst på kisten: »Hendes dage her på jorden har været få og onde, at hendes liv i himlen kunne være og vare desto bedre og længere.

Den næste ejer af Bonderup var justitsråd Jacob Hiort (1711-1717). Han byggede et stort mørkt malet pulpitur (galleri) for sig og sin familie lige overfor prædikestolen. Det er blevet fjernet mellem to visitatser af Mynster i årene 1837 og 1845. Denne skriver, at det pyntede, at det kom væk.

Efter reformationens indførelse i 1536 skiftede man fra katolsk tro til luthersk, men præsterne var de samme. Det var bygninger og messeklæder også. Degnen sang stadig på latin, men bøn- og skriftlæsning lød på dansk, og man havde lov til at synge med på de danske salmer, som efterhånden kom. Prædiken var det, vi i dag kalder bibellæsning, og evangeliet blev forklaret stykke for stykke. Efter gudstjenesten skulle der gives undervisning i kristendom og gennemgang af katekismen. Degnen skulle besørge denne undervisning for sognets unge (P. Severinsen i Hist. årb. f. S.a. bd. 24 s. 49 og Johs. C. Jessen: V. og Ø. Flakkebjerg Herreders skolehistorie).

I tiden indtil 1576 kender vi kun meget sporadisk til, hvilke præster, der har været. Medens sognet tilhørte klosteret i Sorø havde dette ikke samtidig kaldsretten til sognekirken. Denne blev ikke, som ved de fleste kirker heromkring passet af munke, der indfandt sig fra klosteret i ny og næ, men kirken havde en præst ansat af Roskilde Bispestol.

I forbindelse med den tragiske episode omkring kampen mellem bispestolen og klosteret sidst i 1400-tallet får vi navnene på et par af præsterne, men ikke meget om deres virke. Iøvrigt er oplysningerne ifølge forligsforhandlingerne meget modstridende.* Fra 1576 kendes præsteindberetninger, som kan give grundlag for en større viden om, hvordan kirkeforholdene var.

I 1576 hed præsten Christoffer Svendsen. Han bliver dømt på livet for mord på sin første hustru. Den anden hustru får i 1581 lov til at gifte sig igen. I de følgende århundreder eksisterer navnene og næsten alle årstallene på sognets præster. Der er imidlertid kun ved nogle få af dem oplysninger om deres person eller deres virke. I 1722-41 hedder sognepræsten Josef Laursen Aagaard. Da han lider af sindssyge finder han sig en medhjælper, »en gammel karl og skikkelig student«, Lefret Rhode. Denne kasseres af biskoppen. Senere får Aagaard Nicolaus Holmius som kapellan.

Denne skriver: »Jeg er kommet her og har Fanden at drages med, ikke alene i Præsten, som nogenlunde holdes indenfor sine Grænser ..., men endog i Degnen (Mads Dorph) og Substitutten (Benjamin Laursen Aagaard, Præstens Broder), som er studsige og selvraadige«. En søndag gik det helt forvirret til. Aagaard overfaldt Holmius udenfor Kirken, Dorph forstyrrede ham idelig i Gudstjenesten, og Benjamin, der vilde prædike, knælede paa Bedeskammelen. Ved alt dette blev »jeg (Holmius) saa altereret og fik så ondt, at jeg slingrede og ravede... I Kirken skete synderlig Tumult og stor Forargelse. Det kommer mig for, har Fanden sit Kapel, hvor Gud har sit Tempel, er jeg i Kapellet, men ønsker at entlediges derfra«.

Holmius afløstes snart af Niels Chrystalsin, som meget bedre forstod at gøre sig gældende. Ved en visitats i 1739 er der orden i mange ting. Det hedder således: »Capellanen prædikede over 1. Cor: 3 v: 10-11 opbyggeligt og smukt. Menigheden kom ikke frem til den tid, som var tillyst, men samledes langsomt, derfor blev ikke Tid at

* Denne episode beskrives ved en senere lejlighed.

lade de andre cathechisere, men jeg selv allene prøvede Ungdommen, som fandtes ret skikkelig, smukkest af alle paa denne Rejse hidindtil; vidste at svare af deres Begreb, uden at følge Bogens Ord; viiste Lyst til at lære og give Agt paa; altsaa kunde mærkes, at de har faaet nogen Smag af den bogstavelige Kundskab. Der var intet at klage. Der var Schole i Hoved Sognet, men ingen i Annexet. Hovedkirken ei god Stand, men Bønderne af Annexet klagede, at deres Klokke ikke duede. Jeg rejste da selv til Annexet og fandt, at den var brusten, og fast uden Lyd, hvorom blev skrevet til Provsten«.

I 1742 blev der oprettet en stilling som skoleholder i Stenlille* og Jørgen Lind fik stillingen. Hverken i Stenmagle eller i Stenlille blev degnen altså skoleholder. Degnen i Stenlille var bror til den sindssyge præst i Stenmagle, og han var ikke nem at omgås. Den nye præst fra 1741, Søren Wiccardt, havde åbenbart nok i sit eget og han tager sig ikke af striden mellem skoleholderen og degnen i Stenlille, som har »indrettet sig med en gammel mand, »min tjener««. Striden havde bl.a. noget med aflønningen at gøre. Både præst, degn og skoleholder fik »offer« i kirken, som en del af deres løn, men degnen tog sin »medhjælper« med ind i kirken og stillede ham ved sin side, så der ikke blev noget til skoleholderen. Ved en visitats i 1749 siges om præsten: »Han viser stor vankundighed i embedet«. Han får en kapellan (Grüner), og denne kommer hurtigt i stor uenighed med degnen i Stenlille. S.122 hedder det: »Kapellanen Grüner og Aagaard kom ved en Trolovelse St. Hansdag 1755 i en hæftig Ordstrid, der endte med, at Grüner erklærede Aagaard for uegnet til Degn, fordi han var døv«. »Er jeg døv, saa er I blind og ikke kan se at komme Vand på Børnene, når I døber dem, som ofte er sket,« skød Degnen igen. Det trak op til en Retssag. Aagaard skaffede sig skriftlig Erklæring fra en Gudmøder, der »aldrig saa, at der kom nogen Taar Vand paa Barnets Hoved, hvoraf jeg blev saa forskrækket, at jeg ej turde tale derom formedest Rebelleri i Kirken«. Det ses ikke, hvorledes denne Sag faldt ud. Men Aagaard undlod ikke ved enhver lejlighed »at forvirre og alterere« baade Wiccardt og Grüner ved »Slag og Stød, arrige Grimacer, spodske Miner, Opsætsighed og andet sligt paa en hemmelig Maade, saa man ikke kunde komme ham til Livs«. Aagaard maatte dog nu holde Medhjælper, først Student Gabriel Falck, der hurtigt forlod ham, da han kun tilbød en aarlig Løn af 8 Sld. + 1/2 Offer, saa Skoleholder Peder Mørck, en meget forsømmelig Mand, der drak som en Svamp, og af Amtmanden betegnedes som lige saa daarlig til Tjenesten som Degnen selv«.

I hele 1600-tallet og 1700-tallet har lokalsamfundet haft to personer, som en slags øvrighed - præsten og degnen. I perioder kan det måske nok diskuteres, hvem der har øvet størst indflydelse på godt og mindre godt. Jessen beskriver i V. og Ø. Flakkebjerg herreders hist. følgende om degnen og dennes arbejde: Degnekaldet var gejstligt, og Degnen var Klokker, Graver, Ringer, Kordegn og Kateket. Foruden at assistere ved Gudstjenesterne og de kirkelige Handlinger paa Søn-, Hellig- og Hverdage (herunder ved Lørdags Skriftemaal) skulde han katekisere med Ungdommen paa Kirkegulvet, ombære Tavlen i Kirken, føre Tillysnings- og Kirkebog, udfærdige Mandtalslister, Afgangs- og Tilgangslister, tegne Altergæster, besørge Kirkeurets

* Skoleforholdene i Stenmagle beskrives ved en senere lejlighed.

Optrækning, Holde Kirken i Orden, tilse og frede Kirkegaarden, ombære Kollektbøger, føre Fattigregnskabet, holde Auktion over Fattiges Efterladenskaber, skrive Testamente ved Ligprædiken, ringe med Klokkerne, maaske hjælpe Præsten med Tienderegnskabet og tælle (Negene paa Marken), under Præstens Forfald holde Søndags Prædiken, gaa med Provstetasken og holde Bylæsning, nemlig 1 Gang ugentlig i hver af Pastoratets Byer »læse« med Ungdommen. Denne Læsning, som foregik paa Omgang i Bøndergaardene, var dog ingenlunde en Undervisning i Skolefag, end ikke i Boglæsning. Den var nærmest møntet paa den voksne Ungdom og bestod kun i Katekisationer, det vil sige Samtaler eller rettere Opremsninger af Katekismus og Fremplapren af Lærebogsstof. Degnen kunde støbe Vokslys, ligesom han i det Hele var en vellærd Mand, der forbedrede Embedet ved at sætte Takster paa de forskellige Salmer samt paa fint Sand og slet og ret Jord til at kaste paa den Døde ved Jordefærd. Men han havde jo ogsaa lært Latin, som hjælper et Menneske meget udi alle Forretninger. Man forstaar, at Degnens Pligter var mangfoldige. Naar han nu ogsaa skulde passe sin Avling, ikke sjælden en lille Gaard, kunde en samvittighedsfuld Mand - og saadanne fandtes naturligvis - have nok at gøre, navnlig, naar der var Anneks til Pastoratet.

I de få beskrivelser som er tilgængelige om den tids kirkeforhold kan man undre sig over Guds tjeneres optræden, men må samtidig tænke på, at tonen blandt al folket var anderledes end i vore dage.

Wiccardt, (1741-1760) er ikke megen hjælp til i det forsømte sogn. Han interesserer sig ikke for sognet og megen uro foregik mellem degnen og skoleholderen i Stenmagle og Stenlille (Stenlilles degn er bror til forrige præst, Aagaard). (Læs mere om dette i Alsted og Ringsted herreders skolehistorie s. 117-120). Præsten har i de sidste 10 år hjælpepræster. Der står intet om årsagen, men noget tyder på at det er både økonomiske og personlige årsager. Der står følgende (Wiberg): »Han døde i stor armod«.

Den næste præst er N. N. Brorson (1760-1788) en svagelig mand, men han var dog i Stenmagle i 28 år. Han var en brorsøn af Hans A. Brorson (Se også under handelen mellem Schack og Ledreborg gods). Fra 1797-1803 har byen igen en syg præst, *(Mads Bergenhammer Sommer),* som lige før sin død tilintetgjorde kirkebogen for årene 1775-97 i »sindsforvirring«.

Fra 1828 (-49) får Stenmagle endelig en præst som retter op på 100 års ringe kirkeforhold. I Dansk præstehistorie skriver Nedergaard: »*Pastor Bendtsen* var i sine velmagtsdage en kraftfuld præst, og kirkegangen var god«.

Ved en visitats d. 11. juli 1837 skriver biskop Mynster: »Kirken tilhører Sorø Akademie, er ikke smuk, i den gamle Stiil med et stort mørknende Pulpitur (fra Bonderup), temmelig stor, ret vel vedligeholdt, men kunde trænge til en Omdannelse. Sognepræsten Bendtsen prædikede. En simpel, men meget fornuftig og god Prædiken; sunde Tanker i et reent Sprog. Foredraget frit, kraftfuldt, baade med Alvor og Hiertelighed. Han katechiserede også meget godt. En talrig Forsamling var tilstede, og Ungdommen svarede meget godt, med Færdighed og temmelig god Efter-

tanke. - Sognepræsten katechiserer jævnlig. (1845: Den 22de Julii visiterede jeg 2den Gang i Steenmagle Kirke. Kirken har misete sit Pulpitur, og er nu en smuk Kirke. Kun Kirkegaarden i slet Stand. Spr. Bendtsen er nu sløv, prædiker vel jævnlig, men har faaet personlig Capellan paa eget Ansvar, Lehn. Denne prædikede trivielt og superficielt, men dog taaleligt for en Begynder; Foredraget frit og ret godt, men med nogle uheldige Pauser. Katechisationen ikke synderlig. Der var mange Mennesker i Kirken, og Piger i stort Antal, men af Karle neppe 1/3 Deel af dem, der skulde være. Herom blev mundtlig i Kirken og skrivtlig advaret. Ungdommen svarede i Øvrigt meget godt, kun syntes Boglæsningen ikke roesværdig).

Embedsbøgerne i særdeles god Orden«.

Efterfølgeren *(Francke)*, (1849-63), var konrektor i Flensborg og han måtte i 1848 flygte. Han talte dårligt dansk, men da han iøvrigt ikke gjorde noget for sognet, fik han ingen medlidenhed. Han forsømte sognet og sad meget hjemme og spillede kort. Fra 1858 blev han tvunget til at have hjælpepræst, Clausen (1858-63). Nedergaard skriver: Da Johs. Clausen blev indsat, var der en mand, som saa paa den lille, blege kapellan og udbrød: »Det lille skidt, det bliver nok ikke bedre end det, vi har haft«. Men det gik anderledes. De hidtil tomme kirker fyldtes hver søndag. Clausen havde været gennem svære kriser, nervesygdom og sorger, han havde nyligt oplevet Søren Kierkegaards hvasse angreb paa statskirken og Kierkegaards begravelse, hvor der blev raabt: »Ned med præsterne«. Under sine anfægtelser havde han søgt hjælp hos sin ven, Vilhelm Beck, som var kapellan i Ubby. I sit hjem fandt Clausen ikke forstaaelse. Samtaler med og breve fra Beck hjalp ham; de to blev vækkelsesprædikanter, som satte varige spor i Vest- og Midtsjælland, og begge disse præstesønner havde i deres hjem savnet troens varme. Trods Franckes forsømmelighed var jordbunden beredt for Clausen. Flere ikke-folkekirkelige trossamfund havde gennempløjet den. Især baptisterne, der havde en kirkesal i Vandløse, Stenmagle sogn. Man kan ikke faa et paalideligt billede af den aandelige udvikling her uden at minde om baptisternes arbejde. De kom hertil i 40'erne, og en af de ældste danske baptistmenigheder findes her. Frimenighedspræst Frunnet havde også virket, men der var rivninger mellem de forskellige kredse.

Clausen samlede store skarer, og baptisterne indbød ham til et møde. Han lovede at komme paa betingelse af, at man ikke skulle trættes om barnedaaben. En baptistisk leder fra København blev tilkaldt, og man begyndte at angribe barnedaaben. Clausen blev vred: »I holder ikke eders ord«. Så gik han. Naar baptisterne holdt møde i een gaard, holdt Clausen møde i en gaard ved siden af. Han ville bekæmpe de ikke-folkekirkelige ved at styrke de folkekirkelige. Han fik dannet et »folkekirkeligt samfund«, og baptismens fremgang standsedes. Vilhelm Beck støttede ham trofast. De besøgte jævnligt hinanden og prædikede i hinandens kirker. Clausen var den af de to, som først fik forbindelse med Indre Mission. Samarbejdet mellem Beck og Clausen fik afgørende betydning for dannelsen af Kirkelig forening for Indre Mission. Menigheden i Stenmagle sogn havde et mørkere, mere pietistisk præg end i Ubby.

Som det ses fik Clausen meget stor betydning for menighedslivet i disse begivenhedsrige år med pietismens tilbagegang og i brydningerne mellem indre mission og baptismen. Der blev gjort flere forsøg på at danne en kirkelig forening for indre mission. Manden, der førte lægmandsbevægelsen ind i folkekirken, blev Vilhelm Beck. »Kirkelig forening for Indre Mission« blev dannet i Skolegården til Stenlille skole den 13. september 1861, hvor Beck prædikede over teksten om Peters fiskedræt. Det var ikke et let arbejde, da lægmandsbevægelsen mange steder blev modarbejdet af præsterne.

Efterfølgeren i Stenmagle præstegaard var den højkirkelige og konservative *Møller*. Med præstegården som udgangspunkt levedes et kulturpræget og fornøjeligt liv til glæde for sognet. (En søn blev senere biskop i Aalborg).

Møllers efterfølger, Henning Jensen (1879-85), var, foruden at være præst, foredragsholder, folketingsmand, udgiver af ugebladet »Enhver sit«. Religiøst var han først knyttet til Indre Mission, senere grundtvigianer og siden optaget af den tranbergske vækkelse. Han forsøgte en grundtvigsk vækkelse i Stenmagle uden held. Han blev afskediget af Estrup for udtalelser om det danske styre, uden biskoppens vidende.

Efterfølgeren, Nyeborg (1885-1914) kom til at sætte sit præg på sognet. Han var venner med bl.a. Vilhelm Beck. Han blev gift 3. gang i Stenmagle efter at hans to første hustruer var døde. Kirkelivet og troslivet blomstrede på egnen. Selv om Nyeborg kunne møde modstand var han den selvskrevne leder. Hans prædiken var kraftig, der stod gnister af hans forkyndelse, der på ingen måde var blødsøden i sine midler. Prædikenen var påvirket af Vilhelm Beck.

Præstegården, hvor han fik sat skik på både gård og have, var ramme om utallige aktiviteter, især indtil missionshuset blev bygget i 1894. Ved aftenmøderne var stuerne fulde af tilhørere. I præstegården levede præstefolkene et hyggeligt liv blandt mange. Konfirmanderne omfattede Nyeborg med rørende kærlighed, som blev gengældt. Fra 1880 og til sin død var han i Indre Missions bestyrelse. I 1880 havde Nyeborg et møde med missionærerne (lægmandsmissionen), hvor der blev skabt en forståelse, som siden har vist sig at være til stor styrkelse af kirken. Missionsugerne var et væsentligt led i Nyeborg arbejde. Ved IM's 25-årsfest var der til eksempel 2000 mennesker i Stenmagle præstegård, og Nyeborg havde altid fulde kirker i de år, han var i Stenmagle. Der byggedes mange missionshuse på egnen i disse år. I Skuerup i 1896, i Stenmagle i 1894 og i Stenlille i 1913, i god forståelse med pastor Nyeborg.

Filip Beck (1914-34 og Buckhave (1935-59) fortsatte Nyeborgs arbejde, men der blev med tiden mere stille om IM. Et stort arbejde udførtes af bl.a. indremissionær Jakob Larsen (død 1939), født i Tjørntved, men som boede i Stenmagle huse (på Sorøvej) det meste af sin tid.

Midtsjællands baptistmenighed blev dannet den 3. maj 1857. I årene forinden holdt menigheden til i private hjem, indtil kapellet på Vanløse Mark blev bygget i 1853 som et almindeligt beboelseshus. Dåbshandlingen foregik i Gyrstinge sø. Vanløse kapel blev ombygget i 1907. Nyrup kirke blev indviet den 3. oktober 1909. I 1973

blev der bygget ungdomslokaler i tilknytning til kirken. Menigheden har tillige kapeller i Skee og i Ugerløse.

I de sidste 100 år har de to strømninger, Indre Mission og baptismen, begge deltaget til berigelse for egnens kulturelle liv og arbejde. En af hovedkræfterne i baptismen var skræddermester Niels Petersen, og det var også ham, der stod bag byggeriet af Nyrup kirke på den tidligere gårdsplads til Nyrupgården.

PRÆSTER VED STENMAGLE KIRKE

Medens sognet Stenmagle tilhørte klostret, havde dette ikke samtidig fået kaldsret til sognekirken; denne blev altså ikke som de fleste af klostrets kirker passet af en munk, der indfandt sig i ny og næ, men havde en virkelig præst, der anså biskoppen, ikke abbeden, for sin foresatte.

- 14...	Oluf Lauridsen.
- 14...	Oluf Jensen.
- 1471	Ingver.
1471 - 1489	Jens Mortensen.
1489 - 1489	(-8. maj) Jens Olsen - smidt ud af gården af prioren p.g.a. manglende betaling af afgift. Byen lyst i band af biskoppen og løst igen af abbed Oluf Jyde.
1576 - 1584	Christopher Svendsen. Dømt på livet for mord på sin første hustru.
1584 - 1600	Peder Mortensen.
1600 - ?	Hans Jensen Stougaard, død 1625. Hans navn står på prædikestolen.
- 1625/26	»Hr. Søren« (et sted mellem 1615 og 1625. Nævnt sammen med Hans Møller, Stenmagle mølle. s. d.). Kapellan?
23/7 1625 - 1639?	Lauge Jacobsen Lintrup (død 1649/50).
10/2 1639 - 1669	Vilhelm Daminanus Stendorph (død 1671).
29/11 1669 - 1685	Damianus Vilhelmsen Stendorph (en søn) (død 1685).
1/9 1685 - 1722	Anders Hansen Juul (eller Julius) (død 1728) (gav en sølvkande til Stenmagle kirke. Hans gravsten ses i kirken). Årstallene passer ikke sammen. Anders Julius var præst i Stenmagle 1685-1728. På stenen i kirken står, at han var præst i Stenmagle i 43 år. Hans efterfølger, den sindssyge Joseph Laursen Aagaard var imidlertid præst fra 1722. Omtalte ligsten var oprindelig lavet af en præsteenke Anne Christensdatter efter sine to præstemænd i 1629, men måske stammer stenen fra en anden kirke. Årstallene ikke.
10/10 1722 - 1741	Joseph Laursen (eller Lauritsen) Aagaard (sindssyg, død 1741). Lefret Thode, medhjælper (»en gammel karl og skikkelig student«), afsat af biskoppen. Nicolaus Holmius, kapellan. Niels Chrystalsin, kapellan.
1/3 1741 - 1760?	Søren Frederiksen Wiccardt, uden interesse for sognet, (død i stor armod i 1760).
28/2 1749 - sep. 1750	Johannes Nicolaj Brorson (kapellan?).
6/4 1753 - nov. 1756	Nicolai Nicolaisen Brorson (kapellan?) (senere præst).

Stenmagle kirke.

omkr. 1755 - 1760	Grüner, kapellan. Årstallene er modstridende for disse kapellaner: se Alsted og Ringsted Herreders skolehistorie side 122 og Wiberg: Præstehistorie s.184 og s.306 punkt 16.
1760 - 1788	Nicolai Nicolaisen Brorson, en svagelig mand (død 1788). Jens Henrik Fischer, kapellan. Leerbeck, kapellan.
30/5 1788 - 1797	Immanuel Lauritzen Walther (død 1797).
25/8 1797 - 1803	Mads Bergenhammer Sommer (død 1803), tilintetgjorde kirkebogen 1775-97 i sindsforvirring.
17/2 1804 - 1827	Jens Henrik Fischer (flytter til Bregninge).
13/2 1828 - 1849	Gottfred Henrik Bendtsen (død 1849).
1845 - 1849	C. F. E. Lehn (kapellan?).
23/9 1849 - 1863	Georg Karl Theodor Francke, Dr. phil. (conrektor i Flensborg 1825-48. I 1848 måtte han flygte fra det hele (død 1866).
1858 - 1863	Johs. C. E. Clausen, hjælpepræst.
13/5 1863 - 1878	Henrik Christopher Hegelund Møller.
1874 - 1878	A. C. G. Thiel, hjælpepræst.
17/1 1879 - 1885	Henning Jensen.
1885 - 1914	Eduard Mogens Nyeborg.
1907 - 1910	O. E. Madsen, hjælpepræst.
1910 - 1914	J. J. Smith-Petersen, hjælpepræst.
1914 - 1934	Filip Beck (søn af Vilhelm Beck). Filip Beck var fuldmægtig hos formanden i Indre Mission.
1935 - 1959	Aage Buckhave.
1959 - 1976	Frede Dalby Petersen.
1976 -	Erik Christian Reynold.

NOGLE KILDER:

Sorø, klosteret, skolen og akademiet gennem tiderne I-II, 1923.
Trap, Sorø amt
Danmarks kirker, Sorø amt.
Sorø amts årbog 16-25.
Løffler: Sorø akademis landsbykirker.
Nedergaards præste- og sognehistorie 1849-1949.
Historisk sognekort.
J. V. Christensen: Tider og skikkelser i Midtsjællands historie. 1931.
J. P. Mynster: Visitatsdagbøger 1835-53, bd. I. 1937.

Litteratur om Sorø amt 1984

Ved A. Strange Nielsen

Amtets historie i almindelighed:

BROER OG FÆRGESTEDER - I turistforeningen for Danmarks årbog 1984 har man valgt at beskrive det interessante emne: vadesteder, broer og færgesteder i Danmark. I Sorø amt bringes der omtale af færgestedet i Korsør med en fyldig omtale af Storebælts-overfarten.

FAGFORBUND OG FAGFORENINGER - På forlaget »Kulturbøger« har *Birthe Poppe* udgivet en nyttig oversigt over, hvad der i tidens løb er udgivet af jubilæumsskrifter fra diverse fagforeninger. Oversigten er en god indgang til disse foreningers placering i den lokale historie. I Sorø amt er der registreret materiale fra Gunderslev, Korsør, Ringsted, Slagelse og Sorø, især omfattende arbejdsmænd og håndværkere samt fællesorganisationerne.

HELLIGE KILDER I SORØ AMT - Igennem de seneste år har folkemindeforskeren *Siegfred Svane* samlet oplysninger om lægedomskilder i Danmark, både om sådanne, som man i forvejen kendte i Dansk Folkemindesamling, og sådanne, som man ikke havde registreret dér. Hele dette materiale er blevet til bogen »Danske Helligkilder«, som er udgivet af Dansk Folkemindesamling og som opregner 31 kilder i det gamle Sorø amt. Forfatteren har besøgt samtlige kilder, og ved mange af dem udtog han vandprøver til kemisk analyse. For hver kilde angives en nøjagtig beliggenhed og overleveringerne om kildens brug til helbredelsesformål samt om det til kilden knyttede folkeliv i form af kildemarkeder m.m.

KIRKEKLOKKER - Forlaget »Scriptor« har udsendt en komplet fortegnelse over samtlige danske kirkeklokker. Bogen er forfattet af kirkeministeriets orgel- og klokkeslager *Hans Nyholm*. For hver eneste kirke bringes oplysninger om støbemester, alder, mundingsdiameter og slagtone. Desuden bringer bogen oplysninger om kirkeklokker med en særlig skæbne.

NATUROMRÅDER - Som et første resultat af Miljøministeriets og Fredningsstyrelsens kortlægning af bevaringsværdige naturområder er der nu udsendt en bog om 44 sådanne egne. Der er tale om en skildring i billeder og tekst - et virkeligt pragtværk, der for Sorø amts vedkommende har medtaget Midtsjælland, Tystrup-Bavelse søerne og Sydvestsjælland.

SØ- OG ÅNAVNE I SORØ AMT - Professor, dr. phil. *John Kousgaard Sørensens* store værk om danske sø- og ånavne er nu nået til bd. 5, der omfatter navnene med begyndelsesbogstaverne m - r. Værket omfatter hele det gamle danske sprogområde, altså også de skånske og sønderjyske landsdele. Dette prægtige værk, som udgives af Institut for Navneforskning under Københavns Universitet, medtager alle sådanne stednavne, som det har været muligt at oplede i gamle dokumenter, kort, bøger, beskrivelser, jordebøger m.m. helt fra tidlig mid-

delalder og fremefter. Derved fremkommer der også mange navne på udtørrede vandløb og søer. På denne måde får vi oplysninger om landskabets historie. Der er navne på alle slags vandløb: åer, bække, render og strømme og på alle slags søer, damme og kær, pytter og pøle. Fra Sorø amt er medtaget 24 sønavne og 41 vandløb.

Enkelte lokaliteter:

ANTVORSKOV KLOSTER - Klosteret udgik oprindeligt fra Johannitterordenens hospital i Jerusalem. Det oprettedes et halvt århundrede efter dettes grundlæggelse kort før år 1100. Historikeren *Erik Reitzel-Nielsen* har skrevet et stort videnskabeligt værk »Johannitterordenens historie med særligt henblik på de nordiske lande«. Klosteret i Antvorskov blev det første i Norden og moderkloster til alle andre Johannitterklostre i Skandinavien. Derfor belyser den nye bog i særlig grad dette klosters eksistens. Bogen er udgivet på C. A. Reitzels Forlag.

GRIMSTRUP - Sydsjællands børne- og Ungdomscenter, der ligger i Grimstrup, har nu bestået i 75 år. Ved oprettelsen i 1909 fik det navnet Optagelseshjemmet Sydsjælland. I anledning af jubilæet blev der udsendt et hæfte, som fortæller om institutionens historie og om dagliglivet i tiden 1942-71. Hæftet er redigeret af *Jens Peder D. Nielsen* og *Lennart Holm.*

KARREBÆKSMINDE-JERNBANEN - Foreningen Dalmose-Skælskør Banen bringer i sit medlemsblad »Banebørsten«, nr. 4, december 1984, en interessant artikel om denne projekterede jernbane, som dog aldrig blev anlagt. Ideen med dette baneanlæg var at skaffe Næstved by og et større opland en bekvem gods- og personforbindelse med den betydelige skibstrafik på Karrebæksminde, tildels til aflastning af den besværlige pramfart på Susåen. Der arbejdedes med planerne fra 1898, indtil de endelig blev opgivet i 1920. Artiklen er skrevet af »Banebørstens« redaktør *Jesper Dysted.*

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV - 1. april 1984 var 25-års dagen for arkivets start. Efter en meget aktiv indsats gennem de 25 år var det naturligt, at der blev udgivet en jubilæumsbog. Den fortæller ikke alene om arkivets oprettelse, men også om den rivende udvikling, arkivet har været inde i siden da. Der fortælles om mangfoldige gøremål på lokalhistoriens arbejdsmark, og den røde tråd gennem det hele er arkivets folkeligt kulturelle virke. Den i udstyr meget gedigne jubilæumsbog er skrevet af arkivleder, overlærer *Niels-Jørgen Hansen.*

NÆSTVED - Kommuneplanlægning - Næstved kommune indbød beboerne til at fremsende sådanne forslag og meninger, som kunne indgå i kommuneplan-arbejdet og om muligt blive tilgodeset. Der indkom 42 skriftlige indlæg, som alle er blevet refereret i en bog, som kommunen udsendte i 1982. Beskrivelserne kan betegnes som nutidshistorie. I det gamle Sorø amt får man indblik i forholdene i Fodby, Hyllinge, Karrebæk, Ladby, Marvede og Vallensved.

PEDERSBORG - Viceinspektør Elo Harfot, Jægerspris, har udgivet bogen »Trævlerødder«, alternativ slægtshistorie, hos Dansk Historisk Håndbogsforlag. Bogen er en samling idéer, der fortæller om, hvordan lokalhistorie kan bidrage til at give liv og miljø omkring forfædrene. Forfatteren viser dette ved at give eksempler fra Tersløse, Pedersborg og Kirke Helsinge.

SORØ - I 1983 udsendte C. A. Reitzels Forlag en bog, som fortjener at blive bemærket af alle, der holder af Sorø Akademi og af byen som sådan. Det er *H. G. Olrik:* »Soranske studier«. Forfatteren var student fra Sorø Akademi 1895 og beholdt hele livet en særlig forkærlighed til sin gamle by og skole. Selv om han havde sit livsvirke i DSB, udviklede han sig til en betydelig personalhistoriker. Det var i denne egenskab, han kastede sig over Akademiets historie og studiet af kendte lærerskikkelser som B. S. Ingemann, Carl Bagger og Carsten Hauch m.fl. Studierne udmøntedes i mange essays og artikler, der blev trykt i tidsskrifter og blade. Det er dette stof, der nu er samlet og udgivet i bogform af hans efterkommer *Jes Olrik.* Vi får her præsenteret et meget grundigt og interessant arbejde til forståelse af den afgørende betydning, Akademiet har haft for byens fremvækst, og dets lærere har haft for kulturlivet i byen og langt videre ud.

TÅRNBORG - I 1926 udgav sognepræst *Th. Winther* en bog om Tårnborg sogn. Dels er den forlængst udsolgt, og dels trængte tiden efter 1926 til at blive beskrevet. Det er derfor prisværdigt, at *Bent Meyer* har taget sig for at få sognets lokalhistorie genudsendt og ajourført. Den nye bog, der er udgivet af Tårnborg Grundejerforening indledes med et fotografisk optryk af den gamle (de første 43 sider). Herefter følger en livlig kavalkade fra hele sognet, ofte ført tilbage i tiden før 1926. Vi hører om skolevæsen, børnehaver, plejehjem, alle slags foreninger, Tårnborghallen, Klarskovgård, sognesparekasse, mejerier, brugsforeninger, forsamlingshuse og meget mere. Heriblandt fortælling af minder om livet i sognet.

ØLLERUP - Stadsdyrlæge *Erik Hansen,* København, har udgivet bogen »Mine oldeforældre« (stencileret udgave, eget forlag). Oldemoderen var Sidse Marie Hansdatter, f. 1823 i Øllerup i Vallensved sogn. I bogen følges hendes livsbane, til hun i 1866 afgik ved døden i Gelsted.

Et bidrag til Skælskørs historie.

I foråret 1985 har Skælskør egnshistoriske arkivs udgiverselskab udsendt bogen »Skælskør som søfartsby«, skrevet af viceskoleinspektør Erik Nielsen, som i mange år har boet i Skælskør og i den tid beskæftiget sig meget med byens historie, og da søfartens historie i særlig grad har haft hans interesse, er det rimeligt, at det blev ham, der fik til opgave at skrive denne bog.

Det må straks siges, at han er sluppet særdeles godt fra det. Bogen er godt fortalt, klar og koncis, med mange væsentlige oplysninger om fortiden, om familierne Harboe, Lotz og Heilmann, der kom til at præge byens liv, - ikke mindst, hvad søfarten angik, - om sejlskibe og dampskibe, om skattejagt og skibsforlis i Stillehavet, redningsaktioner i Atlanterhavet og dramatiske rejser med skibe, der var hjemhørende i Skælskør, hvortil kommer fortegnelser over samtlige de damp- og sejlskibe, som ifølge skibslisterne var knyttet til byen.

Alt dette fortæller Erik Nielsen om i et kortfattet, knapt og let læseligt sprog, og han får alt med - ikke blot de helt reelle oplysninger, men også den afvæbnende anekdote, som dukker op, da han fortæller om dampskibet »Enighed«, der i årene fra 1874 til 1889 på hverdage sejlede med korn, kreaturer og svin, men som undertiden om søndagen blev lejet ud til lystsejladser på Storebælt. Nogle år efter, at man havde afhændet skibet, anmodede Nyborg Borgerforening telegrafisk om at måtte leje det, men den daværende korresponderende mægler bad en ung kontorist om at telegrafere tilbage, at damperen var solgt, og hans svartelegram fik følgende ordlyd: »Da vi ikke mere sejler med svin, kan vi ikke sejle for Nyborg Borgerforening«.

»Skælskør som søfartsby« er populært skrevet, men også en god bog, smukt trykt og - hvad der er væsentligt - fyldt med en mængde gode billeder. Den er værd at eje og værd at læse, og så vel forfatter som udgiverselskab har ære af den.

Erik Nielsen: Skælskør som søfartsby. 1985. 76 s. Kr. 90. Skælskør egnshistoriske arkivs udgiverselskab.

E. P.

Historisk Samfund for Sorø amt 1984

Forårsmødet med generalforsamling blev afholdt i festsalen på Sorø akademi d. 2. maj 1984. Amtsdirektør E. Verwohlt holdt et meget interessant foredrag om Hvidernes heraldik. Foredraget var ledsaget af meget fine og instruktive lysbilleder, og de ca. 100 deltagere fik en særdeles kyndig og levende indføring i emnet.

Ved den efterfølgende generalforsamling, der havde C. Jonsen som dirigent, blev såvel formandens beretning som det fremlagte regnskab godkendt. Jens A. Nielsen, Haslev, der gennem en lang årrække har gjort et stort arbejde i bestyrelsen, ikke mindst i redaktionsudvalget, hvor han har siddet i over 20 år, ønskede ikke genvalg. Der blev fra flere sider udtrykt stor tak for den indsats Jens A. Nielsen havde ydet til gavn for foreningen. Nyvalgt blev bibliotekar V. Bundgård Knudsen, Haslev. Øvrige valg var genvalg. Til revisor i stedet for J. Bastholm, Sørbymagle, valgtes overlærer Heegård Petersen, Sørbymagle.

Forårsturen, der gik til København, fandt sted Kr. Himmelfartsdag, d. 31. maj, og var meget vellykket.Der deltog 110 medlemmer, de fleste i busser. Turen, der var tilrettelagt af viceinspektør E. Nielsen, startede med besøg i Sct. Petri kirke, hvor formanden for kirkerådet, dr. phil. H. V. Praetorius, fortalte om kirken, der var overladt den tyske menighed i 1585. Senere mødtes man i Reformert kirke i Gothersgade, hvor ældste medlem af presbyteriet, grosserer C. H. Klenz, fortalte og viste om. Efter at man havde nydt den medbragte mad i lokaler i Kastellet, var der rundgang med besøg i fæstningen, kirken og det gamle fængsel, hvor bl.a. Struense har siddet. Besøget i Kastellet sluttede med fremvisning af en film.

Efterårsturen var traditionen tro d. 2. søndag i september, d. 9. Da mødet startede i Karrebæk kirke, var der, trods det blæsende og kolde vejr, alligevel mødt ca. 225 medlemmer. Pastor Th. Andersen fortalte om kirken og sognet - det var en interessant og god gennemgang. Næste punkt på turen var Saltø, hvor endnu flere mødte frem, så vi var ca. 300. Overlærer Erling Petersen fortalte om godset og dets historie, og man fik en god og grundig orientering. Sluttelig var der mulighed for en rundgang i hovedbygningen, så man kunne se de smukke rum.

Årbogen, der er så stort et aktiv for foreningen, er igen i år ved et stort arbejde fra redaktionsudvalget, blevet »bogen man glæder sig til at få«, som det så ofte er udtrykt over for mig.

Til sidst en tak til medlemmerne for den trofasthed, hvormed man følger foreningens arrangementer.

Johs. Lyshjelm.

Driftregnskab fra 1/10 1983 til 30/9 1984

	Indtægt	*Udgift*
Kassebeholdning pr. 1/10 1983	22,95	
Kontingent for 738 medlemmer (á 60 kr.)	44.280,00	
Salg af ældre årbøger	2.626,00	
Tilskud (stat og kommuner)	7.525,00	
Tilskud (pengeinstitutter)	4.900,00	
Hævet på kassekredit	9.023,09	
Diverse indtægter	14,62	
Årbogen 1983		39.262,20
Porto		7.966,50
Administration		4.123,75
Møder og udflugter		1.078,00
Indsat på kassekredit		13.267,00
Diverse udgifter		2.434,29
	68.391,66	68.131,74
Kassebeholdning 30/9 1984		259,92
Balance 30/9 1984	68.391,66	68.391,66

Kassebeholdning:

Girokonto	232,72
Kontant beholdning	27,20
	259,92

STATUS PR. 30/9 1984:

Aktiver:

Beholdning af ældre årbøger	Kr.	13.000,00
Indestående på girokonto	Kr.	232,72
Kontant beholdning	Kr.	27,20
Ialt	Kr.	13.259,92

Passiver:

Skyld på kassekredit	Kr.	2.495,62
Formue	Kr.	10.764,30
Ialt	Kr.	13.259,92

Slagelse, den 14/2 1985
R. Henneke.

Regnskabet er revideret og fundet i overensstemmelse med forelagte bilag.
Den kontante kassebeholdning er til stede. Alle konti er afstemt og fundet i orden.
Slagelse, d. 21. marts 1985.

sign. *Bent Hegaard Petersen* sign. *C. Ph. Carstensen.*

FØLGENDE HAR GIVET TILSKUD:

Kulturministeriet	Bikuben, Korsør
Vestsjællands amt	Bikuben, Sorø (Sorø Spare- og Lånekasses Fond)

Haslev kommune	Den Danske Banks Fond, Ringsted, Sorø, Slagelse og Korsør Afd.
Korsør kommune	Handelsbanken, Slagelse
Ringsted kommune	Holsteinborg Sparekasse
Skælskør kommune	Ringsted Sparekasse
Slagelse kommune	Privatbanken, Sorø
	Skælskør Bank
	S.D.S., Skælskør
	Slagelse Sparekasse

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde!

Nye medlemmer pr. 15/4 1985:

1. Andersen, Inger, Klokkestøbergade 25, 4200 Slagelse.
2. Astrup, Aksel, socialleder, Gyvelvej 9, 4200 Slagelse.
3. Borgen, Marie, Drosselvej 6, 4230 Skælskør.
4. Christiansen, Gitte, Hesselbyvej 1, 4230 Skælskør.
5. Christiansen, Gudrun, Grønningen 32, 4220 Korsør.
6. Clausen, Jørgen Beyer, bibliotekar, Akasievej 39, Fensmark, 4700 Næstved.
7. Frederiksen, Uffe, Herrestræde 14B, 4200 Slagelse.
8. Haslev Museum, Frederiksgade 6, 4690 Haslev.
9. Henriksen, Johs., tømrermester, Præstevænget 5, 4241 Vemmelev.
10. Holbæk Bibliotek, Klosterstræde 18, 4300 Holbæk.
11. Holst, Gunnar, gdr., Orebyvej 104, 4261 Dalmose.
12. Jensen, Hans, vognm., Hyllestedvej 32, 4261 Dalmose.
13. Jensen, Kirsten, lærer, Smidstrupvej 3, 4230 Skælskør.
14. Jensen, Magda, Jernbanevej 14, 4230 Skælskør.
15. Jul-Petersen, Mogens, Krummerup Præstegård, 4250 Fuglebjerg.
16. Jørgensen, Eigil, kontorchef, Jernbanevej 15A, 4230 Skælskør.
17. Jørgensen, Gyrit Kaaber, Stationsvej 49, 4241 Vemmelev.
18. Jørgensen, Karen Margrethe, Skovbrynet 6^{I}, 4180 Sorø.
19. Korsør Produktionshøjskole, Norvangen 15, 4220 Korsør.
20. Larsen, Fr., møller, Førslev Møllevej 33, 4690 Haslev.
21. Lillelund, Jens, direktør, Schandorphsvej 11, 4100 Ringsted.
22. Loiborg, Birgitte, advokatfuldm., Motalavej 97st, 4220 Korsør.
23. Lutzhøft, Lissi, Charlottendals Allé 3, 4200 Slagelse.
24. Madsen, Peter, gdr., Bakkelygård, 4241 Vemmelev.
25. Meyer, Bent, Violvej 50, Svenstrup, 4220 Korsør.
26. Meyer, Peter, Byvej 132, 4242 Boeslunde.
27. Petersen, Ole, cykelhandler, Vestergade 15, 4230 Skælskør.
28. Munksgaard Export- og Tidsskriftservice, Nørre Søgade 35, 1370 København K.
29. Skolebiblioteket, Frb. skole, Smedevænget 1, 4180 Sorø.
30. Steffensen, Birgit og Jørn, Østervej 1, 4243 Rude.
31. Mads Hansen, Kirstine, Omøvej 14, 4220 Korsør.
32. Christensen, Astrid Mindegaard, Søndermarksvej 35$^{III\ tv}$, 4200 Slagelse.
33. Kirkebjerg, Helga, Sct. Jørgensgade 19, 4200 Slagelse.
34. Larsen, Rita, Kongelyset 114stM, 4200 Slagelse.
35. Vang, Helga, Slotsgade 29C, 4200 Slagelse.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

Bromme	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 607026.
Eggeslevmagle	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 541184.
Fuglebjerg	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 753492.
Gudum	Gdr. Sigfred Frandsen, Gudum, tlf. 586331.
Haraldsted	Gdr. A. Knudsen, Allindelille, tlf. 600011.
Haslev-Freerslev	Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, tlf. 692250.
Holsteinborg	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 759096.
Hyllested	Amtskontorchef Bendt Jensen, Brobjerg, tlf. 759040.
Hyllinge	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 744152.
Høve-Flakkebjerg	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg, tlf. 585148.
Hårslev-Ting Jellinge	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 756028.
Kirke Stillinge	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 547511.
Korsør	Skolebestyrer Mogens Haar, Korsør, tlf. 572420.
Lundforlund-Gerlev	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 584106.
Magleby	Borgmester Johs. Lyshjelm, Stigsnæs, tlf. 594987.
Ringsted	Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 615768.
Skælskør	Overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 594735.
Slagelse	Viceinspektør R. Henneke, Slagelse, tlf. 522738.
Sneslev	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 641041.
Sorø	Museumsinspektør Helge Torm, Sorø, tlf. 634587.
Teestrup	Propr. P. Klestrup-Hansen, Henriettelund, tlf. 680202.
Tårnborg	Kontorass. C. Støvring Jensen, Svenstrup, tlf. 580220.
Valsølille-Jystrup-Vigersted	Fru Gerda Ahrenkiel Pedersen, Ortved,tlf. 628460.
Vemmelev	Gdr. Peter N. Kristensen, Enghavevej, Vemmelev, tlf. 582162.
Vetterslev-Høm	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 643115.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse, tlf. (03) 52 27 38.

Pris: Bd. 2 (1913) til og med bd. 49 (1962) 10 kr. for medl. (20 kr. for ikke-medl.)
Bd. 50 (1963) til og med bd. 65 (1978) 15 kr. for medl. (25 kr. for ikke-medl.)
Bd. 66 (1979) til og med bd. 71 (1984) 40 kr. for medl. (60 kr. for ikke-medl.)

Bind	Årg.		Bind	Årg.		Bind	Årg.
1	1912	udsolgt	23	1935		49	1962
2	1913		24	1936	udsolgt	50	1963
3	1914		25	1937	udsolgt	51	1964
4	1915	udsolgt	26	1938	udsolgt	52	1965
5	1916	udsolgt	27	1939	udsolgt	53	1966
6^1	1917	udsolgt	28	1940	udsolgt	54	1967
6^2	1917	udsolgt	29	1941	udsolgt	55	1968
7^1	1918	udsolgt	30	1942	udsolgt	56	1969
7^2	1919	udsolgt	31	1943	udsolgt	57	1970
8^1	1920	udsolgt	32	1944	udsolgt	58	1971
8^2	1920	udsolgt	33/34	1947	dobb.bind	59	1972
9	1921	udsolgt	35	1947		60	1973
10	1922		36	1948	udsolgt	61	1974
11	1923		37	1950	udsolgt	62	1975
12	1924	udsolgt	38	1951		63	1976
13	1925		39	1952		64	1977
14	1926		40	1953		65	1978
15	1927	udsolgt	41	1954		66	1979
16	1928		42	1955		67	1980
17	1929		43	1956		68	1981
18	1930		44	1957	udsolgt	69	1982
19	1931		45	1958	udsolgt	70	1983
20	1932		46	1959		71	1984
21	1933		47	1960			
22	1934		48	1961			

Desuden følgende bøger: Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie, Niels Fr. Rasmussen: Søren Hyldegårds erindringer. Prisen for disse bøger er 15 kr.
I 1979 udkom Indholdsfortegnelse for Historisk Samfund for Sorø Amts årbøger 1912- 1978. Fortegnelsen er udarbejdet af overlærer Erling Petersen og koster 15 kr. for medlemmer og 25 kr. for ikke-medlemmer.
Endvidere ligger vi inde med følgende hefter af »Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve: Præstø og Sorø Amter«:
2^1, omfatter årene 1250—1265
2^4, omfatter årene 1306—1316
2^5, omfatter årene 1316—1322
3^1, omfatter årene 1323—1332.

Hefterne koster 15 kr.

Hvis nogle medlemmer ligger inde med ældre årgange af årbogen af dem, der er udsolgte, vil foreningen gerne formidle videresalg til andre medlemmer, der mangler disse bind.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

§ 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.

§ 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.

§ 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.

§ 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.

§ 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.

§ 6. Regnskabsåret går fra 1/10—30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.

§ 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel.
Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.

§ 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.

§ 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.

§ 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser.
Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Museumsberetninger

Haslev Museum. Årsberetning for 1984.

Museets besøgstal kom i 1984 op på 1628 fordelt på 900 voksne og 728 børn. Åbningstiden er på to timer dagligt undtagen søndag og mandag.

I april blev særudstillingen om Haslevegnens kirker taget ned, og den 15. juni kunne en ny stor særudstilling om godserne åbnes. I udstillingen belyses med eksempler fra Bregentved og Gisselfeld, hvordan et gods er bygget op og fungerede i 1800-tallet. Denne udstilling kommer til at stå til efteråret 1985. Året igennem har der været vist mindre særudstillinger, bl.a. en del af museets faner, en nyerhvervet samling gamle konfirmationstelegrammer og en samling knoglefund fra Maglemosetiden.

De særlige aktiviteter for børn er fortsat i 1984. Gennem hele skolesommerferien har frivillige medarbejdere på museet to eftermiddage om ugen kartet og spundet med børnene. Arbejdet med uld blev taget op igen i efterårsferien. Op til jul blev der fire eftermiddage dyppet julelys og lavet gammeldags julepynt. Navnlig silkepapirsroserne har børnenes store interesse.

Som sædvanlig blev der i efteråret i samarbejde med LOF og AOF afholdt en kulturhistorisk foredragsrække. Foredragene var særdeles velbesøgte.

Museet har fundet en midlertidig løsning på sine værkstedsproblemer, idet der for en toårig periode vederlagsfrit er stillet et par lokaler til rådighed i en naboejendom. Disse lokaler er blevet nødtørftigt indrettet til at rumme værksted og opbevaringsplads for større nyindkomne museumsgenstande.

Margit Baad
museumsinspektør

Slagelse Museum

Den 28. april 1984 indviede kulturminister Mimi Stilling Jacobsen Slagelse Museums udstilling. Museumstanken tog form i 1969 ved dannelsen af »Foreningen til oprettelse af et håndværksmuseum i Slagelse«. I 1978 blev navnet ændret til »Foreningen Slagelse Museum for handel, håndværk og industri«. Indsamlingen af effekter har stået på i mange år, og man har hele tiden haft magasin, men først i 1984 fik man en egentlig udstilling.

Museet viser gamle håndværk, har eksempler på tidlig lokal industri og en købmandsbutik.

De håndværk, der kan ses, er: Sølvsmed, hattemager, skomager, træskomand, bødker, snedker/tømrer, trædrejer, maler, tækkemand, karetmager, bogbinder, slagter, murer og smed. Hertil kommer de 101 bevarede fuglekongeskiver (træplader) fra Slagelse bestandige Fugleskydeselskab (1819-1936) og 23 sølvplader fra Slagelse bestandige Fugleskydeselskab og Fugleskydningsselskabet for Slagelse og omegn.

Museet holder til i Bredegade 11. Bygningen har tidligere rummet teknisk skole og tapetfabrik. Men man regner med, at i løbet af nogle år vil den gamle tekniske skole på Smedegade, som nu benyttes af Slagelse Handelsskole, blive ledig, og dermed vil Museet få en mere præsentabel bygning.

Ole G. Nielsen

Flakkebjerg Skolemuseum. Beretning for året 1984

Året var præget af færdiggørelsen af loftsetagen. De unge arbejdsløse gjorde et godt stykke arbejde med at opsætte isoleringsmateriale og gipsonitplader. Rummet fremtræder nu som udstillingslokale, hvor vi viser gamle skolebilleder og genstande fra andre gamle skoler. Vi havde besøg af 1031 personer - heraf en del skoleklasser, som prøvede, hvordan det var at gå i skole i bedstefars tid - en besøgsform alle har meget glæde af. Vores samlede besøgstal er nu oppe over 5000 personer, heraf 135 skoleklasser.

Museet har i årets løb modtaget en del genstande - billeder, bøger, syposer samt rytterskoletavlen fra Fårdrup skole. Desuden er vi så småt igang med at opbygge en lille bogsamling af skolehistorisk karakter bl.a. jubilæumsskrifter.

For øjeblikket arbejder vi på at skaffe midler, så vi kan få opsat »originale« vinduer i skolestuen, og vi er ved at indsamle materiale til et lille skrift om Flakkebjerg skolers historie - så hvis nogen har bidrag (erindringer, billeder el. lign.) er de meget velkomne. Museet er åbent hver mandag kl. 19,00-21,00.

Christen Nicolaisen
fmd.

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt:

FUGLEBJERG EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjerg.
Telefon: 03 - 75 60 28.
Åbent: Fredage 15-19 og efter aftale.
Leder: Holger Johansen, Langgade 22, Sandved, 4700 Næstved.
Område: Fuglebjerg kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HASHØJ KOMMUNE:
Beliggenhed: Flakkebjerg skole, Hovedgaden 34, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Telefon: 03-58 60 77.
Åbent: Mandage 18-19,30 og efter aftale.
Leder: Christen Nicolaisen, Hovedgaden 40, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Område: Hashøj kommune.

HASLEV LOKALHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Borgerskolens vestfløj, st., Themstrupvej 13, 4690 Haslev.
Telefon: 03-69 24 44.
Åbent: Torsdage 16—18.
Leder: Lillian Hovman, Gl. Næstvedvej 40, 4683 Rønnede.
Område: Haslev kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KORSØR OG OMEGN:
Beliggenhed: Søbatteriet 11, 4220 Korsør.
Telefon: 03-57 36 72.
Åbent: Mandag, tirsdag, onsdag 10—12, tirsdag, torsdag 14—18.
Leder: Chr. Borgstrup, Omøvej 6, 4220 Korsør.
Område: Korsør kommune.

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Skolegade 9, 4100 Ringsted.
Telefon: 03-6168 59.
Åbent: Mandag—torsdag 9—11,30, torsdag 16—18 og efter aftale.
Leder: Niels-Jørgen Hansen, Dronning Margrethesvej 33, 4100 Ringsted.
Område: Ringsted kommune.

NÆSTVED BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Amtsgården, Teatergade 16, 4700 Næstved.
Telefon: 03-73 65 07.
Åbent: Mandag—fredag 13—15.
Leder: A. Strange Nielsen, Sct. Jørgens Park 95, 4700 Næstved.
Område: I gl. Sorø amt: Herlufsholm, Fodby, Karrebæk, Vallensved, Hyllinge og Marvede sogne.

SKÆLSKØR EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Maglebyvej 13, 4230 Skælskør.
Telefon: 03-59 43 73.
Åbent: Skælskør biblioteks åbningstid.
Leder: Søren Clausen, Gammelgade 9—11, 4230 Skælskør.
Område: Skælskør kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SLAGELSE OG OMEGN:
Beliggenhed: Centralbiblioteket, Stenstuegade 3, 4200 Slagelse.
Telefon: 03-52 12 45.
Åbent: Tirsdag 16—19, onsdag 10—15.
Leder: Gitte Strange Jørgensen, biblioteket.
Område: Slagelse kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SORØ OG OMEGN:
Beliggenhed: Biblioteket, Storegade 7, 4180 Sorø.
Telefon: 03-63 14 11.
Åbent: Efter aftale.
Leder: Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostervænget 8, 4100 Ringsted.
Område: Sorø Kommune.

STENLILLE KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Hovedgaden 66[1], 4295 Stenlille.
Telefon: 03 - 60 46 27.
Åbent: Hele året (undt. juli og august) 2. tirsdag i måneden kl. 19—21.
Leder: Doris Hviid-Christensen, Veddevej 46, 4295 Stenlille, tlf. 60 72 92.
Område: Stenlille kommune.

SORØ AMTS SEGL